

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Barbara Primožič

Mentor: Doc. dr. Milan Balažič

FEMINIZEM IN POLITIKA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

ZAHVALA

Vsem, ki so sodelovali pri realiziranju tako tega dela,
kot tudi vseh domislic, ki so se rojevale ob tem.

Za vse spodbude, prigovarjanja, kritike, pomoč in
končno tudi za izziv.

Simoni, ker (mi) je naredila piko.

KAZALO

1	UVOD	4
2	FEMINIZEM V POLITIKI	6
2.1	KAJ JE POLITIKA	6
2.1.1	<i>POLITIKA KOT INSTRUMENTALNI ALI INSTITUCIONALNI PROCES</i>	8
2.1.2	<i>POLITIČNA KULTURA</i>	9
2.2	KAJ JE FEMINIZEM/ FEMINIZMI	10
2.3	SPOLNA DIMENZIJA POLITIKE	12
3	POLITIKA V FEMINIZMIH	14
3.1	POLITIČNA ZGODOVINA FEMINIZMOV	14
3.1.1	<i>DEJAVNIKI</i>	14
3.1.2	<i>DVA VALA</i>	15
3.2	FEMINIZEM KOT POLITIČNA DOKTRINA.....	18
3.2.1	<i>KLASIFIKACIJA PO JUDITH SQUIRES</i>	19
3.2.2	<i>KLASIFIKACIJA PO ROSEMARY TONG</i>	20
4	FEMINISTIČNA TEORIJA	29
4.1	SUBJEKT FEMINIZMA	29
4.1.1	<i>KAJ JE SPOL, KAJ JE ŽENSKA</i>	30
4.1.2	<i>PRODUKCIJA SPOLA</i>	34
4.1.3	<i>DRUŽBENI / NARAVNI / BIOLOŠKI SPOL</i>	37
4.2	ENAKOST/ RAZLIČNOST	39
4.2.1	<i>POJEM ENAKOSTI</i>	40
4.2.2	<i>FORMALNO/ MATERIALNO</i>	44
4.2.3	<i>ENAKOST KOT EKONOMSKA NEODVISNOST</i>	44
5	PRAVNO-POLITIČNA REŠITEV FEMINIZMA	49
5.1	KVOTE	49
5.2	ZAKON JE ZAKON.....	50
5.2.1	<i>SLOVENIJA V EVROPI ali Evropa v Sloveniji?</i>	50
5.2.2	<i>URADNO V SLOVENIJI</i>	53
5.3	OHRANJANJE STANJA	55
5.4	KAJ STORITI	59
6	ZAKLJUČEK	61
7	VIRI	63

1 UVOD

Politična realnost znotraj določenega družbenega okvira se producira preko politične kulture, ki je vez med posamezniki in širšim političnim okoljem. Politična kultura skrbi za prenašanje političnega znanja v najširšem pomenu in se s tem tudi sama ohranja. V obstoječi politični kulturi prevladuje negativen odnos do vstopanja žensk v politiko; ne v smislu zavračanja, temveč odvrčanja. Že enkrat priborjene formalne enakosti si ženske ne dajo odtegniti, vendar je v pojmu enakosti skrito še marsikaj drugega kot le formalizem. Črka na papirju namreč še ne zagotavlja polne enakosti med spoloma in samo sprejeti zakon ni dovolj, da bi se povečala ženska participacija v politiki.

Formalistično urejena država, ki se trudi stopati v korak s splošnimi pobudami širše družbe, katera spodbuja vstopanje žensk v javno sfero, ponudi poleg razširjene zakonodaje tudi uvedbo kvot. Na prvi pogled se zdi pozitivna diskriminacija in s tem približevanje politike ženskam dober način, vendar vsem dobrim namenom navkljub, je to še vedno diskriminacija.

Vzrok, zaradi katerega sem se lotila obravnavanja dotične problematike je čisto osebne narave, saj se splošna neenakost med spoloma skriva v vseh porah vsakodnevnega življenja. Ko neenakost enkrat začneš odkrivati in problematizirati, se ti odpirajo nova in nova vprašanja, na katera želiš odgovor, če se le da bolj poglobljen in tehten kot le: "Pač, tako je!".

O feminizmu, njegovih vzrokih in posledicah je bilo že veliko povedanega in napisanega in niti najmanj se ne slepimo, da bomo odkrili kako novo revolucionarno rešitev. Poudariti želimo nezadostnost zgolj formalnih rešitev neenakosti, saj le-te ne ponujajo večjih sprememb v širši politični kulturi, kjer pa se bistveni del politike ustvarja. Zato zagovarjamo trditev, ki sem si jo postavila za hipotezo svojega diplomskega dela, ki se glasi, da **za splošno enakost med spoloma formalna enakost ni dovolj.**

Pri obravnavanju tematike diplomskega dela bomo uporabili deskriptivno metodo, da opišemo problematiko neenake participacije obeh spolov v politiki v širšem kontekstu, z analizo sekundarnih virov pa bomo pojav poskušali umestiti tako v zgodovinski kot tudi teoretični okvir. Uporabo pojmov, ki zadevajo našo raziskovano tematiko bomo obravnavali s konceptualno analizo, kjer se lotimo njihovega pomena, njihovega spreminjanja skozi čas ter odnosov med posameznimi pojmi. Pri pojasnjevanju razlag neenakosti med spoloma si pomagamo tudi z diskurzivno analizo. Pri uporabi pojmov, ki naslavlajo tako osebe moškega kot tudi ženskega spola uporabljamo enkrat to in drugič drugo obliko; tako bo tekom besedila zaslediti npr. tako pojem feministi kot tudi pojem feministke, kar pa se seveda obrača na osebe ne glede na spol.

V pričetku dela bomo predstavili strokovne koncepte in pojme, ki bodo tekom besedila večkrat uporabljeni. Predvsem nam bo koristila krajša opredelitev pojmov politika in politična kultura ter uvid, kako se naša tematika znajde v njej. V nadaljevanju bomo opredelili tudi pojma feminizem in feministična teorija, da usmerimo tok misli na nadaljevanje, kjer bomo poskušali v širšem smislu orisati problematiko glede samih pojmov, ki se jih poslužuje feminizem in jih umestiti v zgodovinski ter teoretični okvir. Osredotočili se bomo na eno od dilem feminizma, ki razvnema različna mnenja in razlage tako skozi čas kot tudi med različnimi strujami feminizma znotraj enakega časovnega okvira. Pregledali bomo zakonsko urejenost in dovoljene ukrepe za izenačevanje obeh spolov v politiki. Sledi še oris konkretne ureditve problematike premajhne participacije žensk v politični sferi, ki jo bomo poskušali v smislu širše rešitve tudi oceniti.

2 FEMINIZEM V POLITIKI

2.1 KAJ JE POLITIKA

V vsakdanji rabi se pojem politika najpogosteje uporablja za označevanje delovanja države in njej lastnega državnega aparata kot institucije ter za potek procesa volitev z vsemi predhodnim in obrobim dogajanjem. Pojem izhaja že iz starogrških polisov, kjer je označeval besedo za sodelovanje pri skupnem urejanju življenja, kar pa je tudi sodobno razumevanje pojma (Sruk 1995: 256). Pojem politika nima enotne definicije. Po mnenju Duvergerja (1997: 78) je "bistvo politike /.../ v tem, da je vedno in povsod ambivalentna". Politika, ne glede na časovno, prostorsko ali oblikovno opredeljenost, uporablja državo kot sredstvo prevlade skupine ljudi nad drugimi in sočasno tudi sredstvo za povezovanje različnih interesov na podlagi skupne blaginje ter za ohranjanje *statusa quo* (Duverger 1997: 78). Politika ne more biti objektivna, saj nanjo lahko gledamo kot na skupek različnih političnih konceptov, ki so vedno in povsod vpeti v širši družben okvir in z njim pogojeni.

Pri razlagi pomena politike se ljudje že skozi stoletja opredeljujejo za eno od dveh nasprotujočih si tolmačenj; enim se zdi politika agresivno delovanje, ki skupini na oblasti zagotavlja koristi, ki iz nje izhajajo in to na račun družbe. Drug pogled predstavlja politiko kot sredstvo za združevanje ljudi v pravični družbi na podlagi zagotovljenega reda in pravičnosti, ki izhajata iz skupnih splošnih interesov (Duverger 1997: 76-77). Velikokrat je med politiko, kakor je definirana in politiko, ki se jo doživlja v vsakdanjem življenju velik razkorak; vendar pa je to že stvar politične kulture.

Freund (1997: 103) poskuša politiko definirati s pomočjo prepletenosti različnih dialektik, ki oblikujejo osnovna razmerja v družbi. Tako pravi, "da je politika družbena dejavnost, ki naj bi zagotovila s prisilo, ponavadi utemeljeno na pravni podlagi, varnost pred zunanji nevarnostmi in

notranje soglasje v določeni politični tvorbi, in sicer tako, da zagotavlja red sredi spopadov, ki izvirajo iz raznolikosti in razhajanj v mnenjih in interesih" (v Bibič 1997:103).

Če se še lotimo natančnega branja zgornjih definicij politike ugotovimo, da temeljijo na razlagi preko zakona ali preko nasilja (Freund), kar je za Foucaulta nezvedljivo (Dolar 1994: 168). Na videz sta si ti dve entiteti nasprotujoči, saj naj bi vladavina zakona prinesla konec nasilja, vendar sta hkrati neločljivi, kajti zakon omogoča in v zanj kritičnih situacijah celo zahteva nasilje s tem, ko določenim institucijam poveri monopol. "Oblast /.../ ni mogoče zvesti na direktno nasilje, fizično prisilo in enostavno represijo" (Dolar 1994: 168).

Večina teh pojmovanj in definicij politike in političnega se omejuje na ozko področje države ter politiko enači z državnim aparatom, njegovimi institucijami in agencijami. Delovanja politike se ne da omejiti z mejami in na točno določene ljudi z isto narodnostjo in jezikom, temveč razpršeno prehaja meje. Oblasti se namreč ne da več locirati v eni osebi, ki naj bi predstavljal suverenost, skupini ali razredu niti ne v določeni privilegirani instituciji kot je država, kar je splošna utvara klasične politične teorije (Dolar 1994: 168). S tega stališča se oblast izvaja samo in izključno enosmerno – od zgoraj navzdol, opozicijski položaj pa posledično zahteva "/.../ da se je te točke treba polastiti, jo zavzeti ali jo v zadnji instanci odpraviti – kralju je treba odsekati glavo, odpraviti državo kot instrument razrednega gospostva itd. Oblast je tako veljala za nekaj, kar je mogoče posedovati ali izvajati s te privilegirane točke, če se je enkrat polastimo" (Dolar 1994: 168).

"/č/e postavimo ideološke in represivne državne aparate kot mesto oblasti, s tem predpostavimo državo kot odločilno instanco in oblast postavimo v funkcijo države" (Dolar 1994: 174). In obratno; če pri razumevanju politike izhajamo iz države, lahko politično delovanje predstavljajo izključno državne institucije s svojimi programi in politikami. Politika torej ne deluje

zgolj preko državnih mehanizmov, temveč se poslužuje svojih lastnih, inkorporiranih v vsakdanje prakse. Deluje razpršeno in neenotno, v relaciji z drugimi strukturami, v širšem družbenem okviru.

2.1.1 POLITIKA KOT INSTRUMENTALNI ALI INSTITUCIONALNI PROCES

Pomenov politike je kolikor je ljudi. Vsak si jo predstavlja po svoje, prav tako njene oblike in naloge. Že od Aristotelove Politike je zakoreninjeno vsesplošno nestrinjanje o tem, kaj je sploh konstitutivno za politiko in politično. Definicij političnega je torej več, Squires (1999: 3-8) ponudi naslednje: v 50-ih in 60-ih je prevladovala pozitivistična miselnost s svojo objektivnostjo in mislijo, da je možno pojem politike natančno določiti, ki pa jo v 70-ih in 80-ih izpodrine družbeni strukturalizem. Ta pravi, da je politika odvisna od drugih družbenih pojmov; od politične arene, zgodovinske določenosti, raznih pogodb i.p.d. V 90-ih prevlada dekonstruktivistična metodologija, ki politično definira ne kot empirične resnice, ne kot odseve družbenih odnosov, temveč kot aktivne načine oblikovanja 'resničnega' sveta (Squires 1999: 7-8).

Razumevanje politike in političnega skozi to časovno obdobje sovпада z obravnavanjem subjekta v feminizmu. Pozitivizem podpira in zahteva razmišljanje o enotnem, homogenem subjektu proučevanja, o ženskah z enakimi lastnostmi, željami in cilji, o enotni skupini, torej o Ženskah. S strukturalizmom v družbenih vedah se začno odvijati premiki v smer pluralističnega razumevanja žensk kot različnih socialnih skupin z različnimi potrebami in pričakovanji, z dekonstrukcijo pa se kategorijo spola presega.

T.i. moderna politika se je sprva pojmovala kot institucionalni koncept; politično pomenijo vladne institucije, ki se ukvarjajo z določenimi temami, kot so pravice, pravičnost, odgovornost. To razumevanje političnega predstavlja temelj liberalne miselnosti. V 70-ih je akademska sfera začela

sprejemati drugačno pojmovanje, to je instrumentalni koncept političnega, ki kot osnovni pomen političnega sprejema razmerja moči. Poglavitne teme so moč, politike in splošno uporabni pragmatizem (Squires 1999: 7-8).

Razumevanje politike in razločevanje na institucionalni ter instrumentalni koncept vsebinsko sovпада s pojmovanjem enakosti v drugem valu feminizma. Institucionalno razumevanje politike z zastopanjem pojma pravičnosti predstavlja enakost pred zakonom, kar je temelj formalne in legalne enakosti. Materialni in socialni koncept opredeljuje enakost preko zagotavljanja enakih možnosti in enakega dostopa do blaginje, s čimer ustreza instrumentalnemu razumevanju politike.

2.1.2 POLITIČNA KULTURA

Sam pojem je v politično terminologijo vpeljal Gabriel Almond, čeprav se je mnogo strokovnjakov tako ali drugače že prej ukvarjalo z njegovo vsebino, za katero so uporabljali druge izraze (Južnič 1989: 205).

Politika se v vsakdanjem življenju udejanja v politični kulturi, ki jo oblikujejo vedenja, stališča, pričakovanja, vrednote, spoznanja in odnosi med ljudmi v družbeno-politični skupnosti, ki to politično dimenzijo tvorijo. Politična kultura je distinkcija med dejanskostjo in zaželenostjo v politiki in je zasidrana v družbene ideale, skozi procese se jo pravno opredeli in normira (Južnič 1989: 11). Wiatr pojasnjuje, da je to "trajno obstoječi sindrom, ki ga sestavljajo množične predstave, ki zadevajo preteklost, sedanost in prihodnost naroda" (Južnič 1989: 204). Pojem obsega široka področja človekovega delovanja in ni vezan izključno na politično sfero, saj vsebuje ravno tako priznavanje ter pripravljenost sprejeti politično vlogo vsakega posameznika, pa naj bo to sodelovanje, zavračanje ali morda aktivno upiranje politiki. Politična kultura predstavlja zgodovino ljudi, njihove predstave o političnem, kulminira izkušnje, torej črpa iz tradicije, pa čeprav je današnja družba usmerjena predvsem v prihodnost in želi

pretrgati vez s preteklostjo. V družbi se ohranja, reproducira ter nadgrajuje s procesom politične socializacije posameznikov (Južnič 1989: 11-13).

V program političnega vedënja, kar politična kultura je, vsekakor spada tudi odnos do žensk in ženskega, pa ne samo kot del zakonov in predpisov, temveč v širšem pomenu odzivanja na politično. Za vdelanost nekaterih vzorcev političnega vedënja, za katere se zdi, da so nesodobni zaradi neujemanja s trenutnimi pobudami družbe in njene politične vsebine, Južnič (1989: 13) pravi, da je (vdelanost) del "nekakšnih *residualnih* sestavin vzorcev politično relevantnega vedenja." Za taka lahko štejemo vsa diskriminatorna dejanja in vedënja, v primeru našega dela pa se lahko osredotočimo na dejanja zatiranja žensk v vseh, še tako prikritih oblikah. Kot začetek ali vir tega residualnega, ki je za sedanje razumevanje nesprejemljivo, gre iskati v prejšnjih in drugačnih političnih kulturah iz različnih družbenopolitičnih sistemov. "To so takšne sestavine politične kulture, ki kljub spremenjenim okoliščinam trajajo, se reproducirajo in prenašajo ne glede na spremembe v političnih sistemih" (Južnič 1989: 12). Diskriminacija žensk v politični sferi ostaja taka sestavina politične kulture, ki se kot neka nepopolna konstanta ohranja, "spreminja se teže kakor pa normirani in želeni politični procesi ali teoretično zasnovani modeli političnega" (Južnič 1989: 12).

Južničeva (1989: 12) ugotovitev, da "v številnih konkretnih okoliščinah politična kultura močnejše vpliva na normirani politični proces kot pa politični proces na politično kulturo" jasno opisuje stanje na področju odpravljanja ženske deskriminacije v sferi politike.

2.2 KAJ JE FEMINIZEM/ FEMINIZMI

Feminizem je pojem, ki označuje izredno širok spekter pomenov. Poznan je tako v vsakdanjem življenju kot tudi v strokovnih krogih. Uporablja se za označevanje tako banalnih stvari, kot npr. da ženska sama skrbi za servis svojega avtomobila, je pa tudi strokovni pojem za označevanje enega

pomembnih tokov v politični teoriji. Ravno zato ga ne gre jemati zlahka, saj je kompleksen pojem, pod katerim si vsak posameznik predstavlja drugo vsebino. Do razlik med vsebinami pojma feminizem pa prihaja tudi zaradi nadvse širokega polja strokovne uporabnosti izraza. Feminizem lahko predstavlja eno od političnih teorij ali pa cel spekter različnih pomenov znotraj ene teorije, kjer se je skozi določeno časovno obdobje spreminjal.

Sruk (1995: 101) v Leksikonu politike navaja, da je feminizem: "pojmovanje o uveljavljanju ženske enakopravnosti z moškimi; različne družbenokulturne in moralnopolitične koncepcije, ki imajo za cilj osamosvajanje in osvobajanje žensk."

Humm pravi: "Definicija feminizma vsebuje oboje: doktrino enakih pravic za ženske (organizirano gibanje za doseg pravic žensk) in ideologijo družbene transformacije, s ciljem doseči svet za ženske v okviru družbene enakosti" (Sušnik 2001: 26). Če podano definicijo obravnavamo s stališča politične teorije se nam razkrije, da je razlaga feminizma odvisna od razumevanja pojma politika. Če za politiko smatramo zgolj državni aparat s politiko, ki jo le-ta izvaja, enačimo feminizem z bojem za enake pravice žensk, kot jih imajo moški. Feminizem predstavlja mnogo več kot zgolj enakopravnost, ko politiko zaobjamemo širše.¹

Feminizem je mogoče razlikovati po vsebinah ali pa po zgodovinskih obdobjih, delitve po obeh načelih pa se med seboj izredno razlikujejo od avtorja do avtorja, od teorije, ki ji avtor v glavnem pripada, zgodovinskih značilnosti obdobja, v katerem ustvarja in drugih tako teoretičnih kot tudi praktičnih vplivov.

Feminizem predstavlja v 20. stoletju najbolj radikalno gibanje, ki se loti problematiziranja odnosov neenakosti med spoloma. Feminizem v širšem pomenu nastopi kot krovna organizacija zelo različnih družbenih praks, prepričanj in političnih gibanj, ideologij in idej. Ravno zaradi te raznolikosti

---

¹ Na to smo opozorili že v poglavju 2.1.

v pristopih, tolmačenjih in razlagah lahko govorimo o feminizmu v množini – torej o feminizmih.

2.3 SPOLNA DIMENZIJA POLITIKE

Millicent Garrett Fawcett, voditeljica sufražetk in ena prvih javnih govornic o pravicah žensk v Angliji, je dejala (Antić 1993: 125):

Nočemo, da bi bile ženske slabe posnemovalke moških, prav tako pa tudi ne zanikamo niti ne minimaliziramo razlik med moškimi in ženskami. Zahteva po reprezentiranosti žensk se naslanja prav na širok spekter teh razlik. Ženske prinašajo v službo državi nekaj povsem drugačnega od tistega, kar lahko prinesejo moški.

Gibanje za odpravo izključitve žensk iz volilne pravice zaradi njihovega spola se po prvi svetovni vojni konča, saj si priborijo volilno pravico (vendar ne za volitve na državnem nivoju) vse ženske, stare več kot trideset let, če so "lastnice hiš ali žene lastnikov hiš, če imajo poklice z lastnimi dohodki vsaj pet funtov na leto, in diplomantke angleških univerz ali ženske, ki imajo kvalifikacijo, niso pa diplomirale" (Atkinson v Antić 1996: 125). Istočasno so volilno pravico dobili vsi moški, starejši od enaindvajset let, ženske in moške pa je izenačil šele zakon iz leta 1928 (Antić 1996: 125). Tako je bila dosežena formalna politična enakost med spoloma, vendar je to še zmerom premalo za doseganje moči vplivanja v sferi političnega tudi za ženski spol. Antić (1996: 125-6) ponudi več razlag, zakaj zakonski enakopravnosti ni sledila tudi enakovrednost. Prva pravi, da je za tako velike spremembe na področju uvajanja žensk v javno sfero potreben čas. Druga razlaga pravi, da ženske, odkar so si priborile volilno pravico in si s tem odprle možnosti za nove položaje, delujejo kot individuumi, ki pa nimajo podporne baze za spreminjanje pravne enakosti v realnost. Tretja razlaga se tolaži, da so ženske glede na obremenitve z 'dvojnimi bremenom' veliko dosegle. Četrta razlaga se trudi iskati nove pojme politike in političnega ter opozarja na delovanja žensk v javni sferi, ki so politična, čeprav se za taka ne tretirajo. Razlag in opravičil za

premajhno žensko participacijo v politiki je vedno dovolj, vendar se samo zaradi njih stanje še ne spremeni.

Poraja se vprašanje, zakaj bi bilo potrebno tolikšno pozornost namenjati ravno neenaki participaciji obeh spolov v politiki, saj vendar tudi na drugih področjih javnega življenja stanje ni drugačno. Vendar ravno na področju politike je odsotnost žensk najbolj usodna, saj predstavlja odsotnost pri oblikovanju in sprejemanju odločitev, ki vplivajo na druga pomembna področja kot so gospodarstvo, zdravstvo, kultura, izobraževanje ipd. (Antić in Jeram 1999:7).

Tako predlaga tudi Iztok Simoniti (2000: 5), da se morajo ženske upreti emancipaciji po moško, saj bi drugače bila to prevara in nikakršna emancipacija in nadaljuje:

Ženska, popolnoma vkomponirana v moški svet, bo imela čas le za moškost in nič za ženskost. Ženska emancipacija na moški način je torej *contradictio in adiecto*, je zmotna in nepotrebna. Ker je smiselna le ženska emancipacija po žensko, je upor in vdor ženske pameti v moški svet nujnost. Ženska emancipacija je, na kratko rečeno, mogoča le skozi politiko.

3 POLITIKA V FEMINIZMIH

3.1 POLITIČNA ZGODOVINA FEMINIZMOV

3.1.1 DEJAVNIKI

Pri pregledovanju del posameznih avtoric lahko pomotoma pride do občutka, da so vsa njihova dela izjemna in pred časom, v katerem nastajajo. Feministična tradicija je zelo dolga in povezana ter ni le sestavljena iz redkih svetlih točk, ki jih predstavljajo literarni prispevki različnih avtoric in avtorjev. Vsa ta dela so pisana kot izziv času in kot odgovor na dogodke iz preteklega časa. Dela Mary Wollstonecraft je potrebno brati z referenco na prednice preganjane modre ženske in čarovnice ter pamfletistke iz 16. stoletja; Simone de Beauvoire se bere z referenco na govore Olympe de Gouges in Flore Tristan ter na uničenje ženskih političnih klubov med francosko revolucijo; Virginijo Wolf pa z referenco na njene povezave s protipatriarhalno antropologinjo Jane Harrison ter ženskim kooperativnim cehom (Rich 2003: 7).

Dušan Rutar (1994: 287-9) pravi, da so nastanek ženskih gibanj v 18. in 19. stoletju spodbudili trije pomembni dejavniki, ki so botrovali tudi nadaljnjem razvoju ženske misli. Prvi je paradigma razsvetljenstva, ki prinaša novo obliko družinskega življenja in tudi odnosov med ljudmi zaradi transformiranih vlog članov družine. Družina postane osnovna celica družbe in sedaj predstavlja par in maloštevilne otroke, ki se jim zaradi tega posveča več pozornosti. Žena/mati čuteče, ljubeče in 'naravno' rojeva in vzgaja otroke, skrbi za moža, ki je utrujen od konkurenčnih bojev v neizproslem, zunanjem, javnem življenju, kar je ženi prihranjeno. Drugi dejavnik v razvoju feministične misli je revolucija, ameriška in predvsem francoska, katere posledica je bila Deklaracija o človekovih pravicah in pravicah državljana. Ženskam sta revoluciji prinesli tudi spoznavanje, da je

med pomembnimi elementi njihove emancipacije edukacija, ki jim je odpirala pogled na zunanji svet. Rutar (1994: 288) poudarja, da so izobraževalni programi za ženske so postali še posebej pomembni z nastopom tretjega dejavnika za organiziranje žensk, z industrializacijo, s katero se je veliko dela, ki so ga ženske prej opravljale doma, preselilo v tovarne. Paradoksalno so se ženske trudile uveljaviti na področjih, na katerih so že tradicionalno uveljavljene, le da se sedaj udeležujejo javno, pa čeprav neformalno in neorganizirano. Tako se izpolnjuje funkcija, ki jim jo je naložila industrializacija, saj se je ojačala težnja, naj ženske ostanejo doma in naj tako humanizirajo nenaravni in odtujeni urbani svet, kar lahko štejemo kot dodatni, četrti razlog za razvoj organiziranega feminističnega delovanja (Rutar 1994: 288).

3.1.2 DVA VALA

Feminizem se v grobem ločuje na dva vala. Prvi sega od samih začetkov misli o splošni neenakopravnosti žensk v skupnem življenju od konca 19. stoletja pa tja do prvih desetletij naslednjega stoletja, feminizem drugega vala pa poteka od srede 60-ih let 20. stoletja.

Predhodnico prvega vala zaznamujejo začetna razmišljanja Christine de Pizan in njenega *Mesta dam*, Olympe de Gouges z njeno *Deklaracijo pravic ženske in državljanke* v letu 1791, zaradi katere je bila poleti 1793 usmrčena, "ker je pozabila na kreposti, ki pristajajo njenemu spolu" (Bock 2004: 89). Čez eno leto sledi delo *Zagovor pravic ženske* Marry Wollstonecraft z njenim pogledom na pridobitve francoske revolucije – tudi za ženski spol. Pisala je, da so za nenaravni in šibki značaj žensk odgovorni moški, neizobraženost pa je poglobilni vir za podrejeni položaj v družbi (Wollstonecraft 1993: 28-29). V Ameriki se je prizadevanju za ženske pravice pridružil tudi abolicionistično gibanje. Znan je govor Sojourner Truth na akronski konferenci leta 1851 z vodilnim refrenom 'Al'

nisem ženska?², s katerim je pojasnjevala neupravičeno pripisovanje ženskemu spolu izključno lastnosti nežnosti in krhkosti, torej fizične nesposobnosti. Kot prvi priznani moški feminist se predstavi John Stuart Mill (mož znane feministične pisateljice Harriet Taylor Mill), ki leta 1867 predlaga angleškemu parlamentu volilno pravico tudi za ženske, vendar je bil njegov predlog gladko zavržen (Gamble 2004: 326).³

PRVI VAL V 19. stoletju sledijo boji za pridobivanje volilne pravice in za izboljšanje delovnih pogojev pri Angležinjah, Irkah ter pri Judinjah v Ameriki. Prve so si pravice do volitev na nacionalni ravni priborile ženske na Novi Zelandiji (leta 1894) ter belke v Avstraliji, kar kaže na to, da se kljub nenehnim naporom in uporom v tradicionalnih družbah zahodne Evrope še ni dalo odločneje vplivati na zakoreninjene prakse, ki so odrekale ženskemu spolu volilno pravico. Nikakor ne gre zanemariti del Bebla⁴ in A. Kollontaj (*Ženske v socializmu* iz 1918),⁵ ki sta še danes nosilca socialističnega feminizma, ki je pustil globoke sledi z uvajanjem nekaterih pravic žensk, ki pa so sicer izhajale iz razrednih nasprotij. Neenakosti med spoloma bodo odpravljene z nastopom pravega socializma/komunizma, tako da ni potrebno posebno bojevanje proti izkoriščanju žensk, ker je za tako stanje odgovoren kapitalistični način proizvodnje, ki pa bo zatrt. V 20. stoletju Virginia Woolf poleg drugih del napiše odmeven esej z naslovom *Lastna soba* (v izv. 'A Room of One's Own' iz 1929) v katerem opisuje nujne pogoje za uveljavitev žensk kot pisateljic leposlovja. Tu je še izvrstno in polemično delo Simone De Beauvoir *Drugi spol*, ki predstavlja za tisti čas povsem nov koncept subjektivitete – ženska namreč nima svoje subjektivitete, je ne-moški, ne-pravi, tisti drugi – je drugi spol.

Feminizem prvega vala se je zavzemal za reforme družbe znotraj obstoječega družbenega reda ter za enake možnosti obeh spolov. Svoje

---

² Izvirni naslov govora 'Ain't I a Woman?' se v slovenščino prevaja tudi kot 'Mar nisem ženska?'.

³ V parlamentu je bil njegov predlog zavržen s 196 glasovi proti in le 73 za (Gamble 2004: 26).

⁴ Avgust Bebel je leta 1879 izdal knjigo *Ženska in socializem*, ki je pri nas izšla leta 1960.

⁵ Knjiga *Ženska v socializmu* Aleksandre Kollontaj je pri nas izšla leta 1982.

bitke je bil na področjih ženske volilne pravice, zagotavljanju možnosti na področju izobraževanja in zaposlovanja ter preko pravne enakosti (pravica do lastnine, do dedovanja).

DRUGI VAL z začetkom v 60-ih letih 20. stoletja ponovno obudi politične cilje in zahteve prvega vala. Posledice se pokažejo skozi gibanja za splošno enakopravnost v Ameriki, katerih glavno gonilo so ženske. Kmalu se pokažejo nasprotja znotraj gibanj, saj v njih ne podpirajo prizadevanj žensk tudi za njihovo stvar. Še več – moški svoje kolegice na kongresih obmetavajo z zelenjavo in jih javno žalijo, kot npr. z izjavo "The only position for women in SNCC (the Student Non-Violent Co-ordinating Committee) is prone!"⁶ (Evans 1995: 1). Nezadovoljstvo žensk s svojim praznim življenjem, četudi so v večini sodelovale v boju za priznanje pravic drugih (črnska, študentska, protivojna gibanja) in zavedanje nove 'ženske izkušnje' ter nova družbena senzibilnost so povod za prebujanje nove politične zavesti žensk, ki je ni več mogoče potlačiti in utišati. Ženske so konec šestdesetih čedalje pogosteje ustanovljale svoje osvobodilne skupine, pa naj bo to alternativa ali pa dodatek k političnim gibanjem, v katerih so sodelovale. Delo *Sexsual politics* iz leta 1970 avtorice Kate Millett, ki se jo uvršča k radikalnemu feminizmu, pravi, da je potrebno razviti bolj relevantno psihologijo in filozofijo odnosov moči, ki bo presegala enostavne konceptualne okvirje, ki jih zagotavlja tradicionalna formalna politika (Millet 1999: 24). Trdi, da razlike med spoloma ne izvirajo iz biološkosti, temveč iz kulture. Izpostaviti gre tudi Andreo Dworkin z delom *Pornography: Men Possessing Women* iz leta 1981 ter Betty Friedan z delom *The Feminine Mystique* (1963), v katerem se trudi za soočenje, da so ženske ujeete v sistemu, ki 'pravo' feminilnost opredeli s pojmi zadovoljstva in izpolnitve znotraj doma (Gamble 2004 :230).⁷ Helene Cixous (*The Laugh of the Medusa* iz 1976) svoje esencialistične poglede

---

⁶ "Edini položaj za žensko znotraj SNCC (Student's Nonviolent Coordinating Committee - študentski nenasilni koordinacijski komite) je na hrbtu!" je leta 1966 izjavil Stokely Carmichael kot odgovor na zahtevo, da se zavzemanja organizacije razširijo tudi specifično proti zatiranju žensk (Moi 1991: 35).

⁷ Fridan za ujetost belih žensk srednjega razreda v vzorce odgovornosti za dom, moža in otroke uporabi drastičen termin 'udobno koncentracijsko taborišče' (comfortable concentration camp) (Gamble 2004: 230).

oblikuje v ugotovitev, da se moški in ženske razlikujejo po spolu in lingvistiki, njen namen pa je govoriti in pisati o pozitivni reprezentaciji feminilnosti, z diskurzom, ki ga sama imenuje 'écriture féminine'. Čeprav zavrača pojem feminizem, Julia Kristeva v svojih feminističnih delih razloži, da je ves jezik spolno diferenciran, kar pomeni, da bodo spremembe patriarhalnosti odvisne ne le od novih političnih praks, temveč tudi od novih oblik jezika, ki bodo nanovo ovrednotile feminilnost (Gamble 2004: 258).

Aktivizem drugega vala feminizma izhaja iz prepričanja, da formalno-pravna ureditev enakosti ne zadošča za dejansko enakost med spoloma, tako da se poleg zahtev po uresničitvi ciljev prvega vala osredotočajo še na: teme reprodukcije, pravice do splava, varstva otrok in kontracepcije; odkrivanju povezav med spolno in ekonomsko eksploatacijo; raziskovanju razlik med družbenim in biološkim spolom; ter dekonstrukcije stereotipov z razvijanjem ženskega pogleda in ženskih izkušenj.

'Moderni' feminizem je eno izmed družbeno-političnih gibanj, ki so se uveljavljala od konca sedemdesetih let v zahodnem svetu kot odgovor na vse bolj zahtevni liberalno-kapitalistični sistem delovanja in razmišljanja, ki ni ponudil zadovoljivih odgovorov na novo nastala vprašanja glede sprememb v družbi, pa naj gre za vlogo in naravo spolov, okoljskih vprašanj ali mirovnih prizadevanj – za udejanjanje pravic, svoboščin, vrednot in interesov, ki v življenje posameznikov in celotne družbe vnašajo večjo kvaliteto in ne zgolj kvantiteto.

3.2 FEMINIZEM KOT POLITIČNA DOKTRINA

Feminizmi se med seboj razlikujejo tudi po vsebinskih kriterijih, po smeri delovanja, nagibanja k različnim določenim ciljem in zavzemanjem za drugačno obravnavo kot npr. bolj temeljna delitev na liberalni, socialistični/marksistični, realistični, postmodernistični. Konec prejšnjega stoletja vzniknejo tudi drugi, novejši feminizmi, ki jih oblikujejo bolj

specifične potrebe in povezovanje z drugimi družbenimi gibanji in političnimi zahtevami kot so kulturni, črni, ekološki, lezbični, judovski, feminizem tretjega sveta, feminizem delavskega razreda idr.

3.2.1 KLASIFIKACIJA PO JUDITH SQUIRES

Judith Squires (1999: 3) pravi, da se k preučevanju spola v politični teoriji lahko pristopi na tri načine; z "vključevanjem", "obratnostjo" ali "premestitvijo". Njena delitev temelji na razločevanju samih razlogov, zakaj se s pojmom spola sploh ukvarjati, na kakšen način, s kakšno taktiko in s kakšno strategijo ter kakšne so perspektive, ki jih delovanje lahko prinese. "Vključevanje" (inclusion) zastopa spodbujanje žensk k sodelovanju v politični sferi, iz katere so trenutno izključene. Trudi se za razvijanje politike enakosti, saj zagovarja misel, da je človeštvo celostna entiteta, v kateri so vsi posamezniki avtonomni. Spol bi moral biti za politiko nerelevanten, iz politične teorije je potrebno odstraniti vse neželene posledice, ki izhajajo iz spolnih identitet, saj naj bo le-ta spolno nevtralna. Ljudi, ki predstavljajo ta 'gender-neutrality', Squiresova imenuje liberalni feministi (Squires 1999: 3).

Naslednji v njeni razdelitvi so tisti, ki uporabljajo način "obratnosti" (reversal), saj težijo k preoblikovanju sedanjega razumevanja političnega, da bo bolj odprto za posebnosti spola. Uporablja se interpretativna metodologija in teži k razvijanju politik razlik. V sodobni politični teoriji so upoštevane predvsem moške spolne specifike, zato je potrebna rekonstrukcija, ki bo te predpostavke spreobrnila. Ti feministi, ki se trudijo za priznavanje specifične ženske identitete, so poimenovani radikalni ali kulturni feministi.

Zadnji v razdelitvi so postmoderni feministi, ki podpirajo pristop "premestitve" (displacement). Očitno nasprotje med pristopoma vključevanja in obratnosti je potrebno porušiti. Uporablja se genealogna metodologija in poteguje za oblikovanje politik raznovrstnosti, ki bi

preprečile diskurz ustvarjanja subjekta. Naloga tega pristopa je razkrivanje, v kakšni meri so spolne identitete same proizvod določenih političnih diskurzov, zato je potrebna spreobrnitev načinov, na katere politična teorija nastaja. Koncept spola je namreč konstituiran z diskurzom politične teorije same (Squires 1999: 3).

3.2.2 KLASIFIKACIJA PO ROSEMARY TONG

Večinoma se pod pojmom feminizem razume razgovore o enakosti med spoloma in o enakih možnostih, predvsem pa prepričanje, da ženskam pritičejo enake pravice in privilegiji kot moškim ter posledično temu namenjen politični aktivizem v obliki feminističnega gibanja v najširšem pomenu družbenega gibanja. Feminizem reflektira kompleksne povezave med odnosi med spoloma in drugimi vrstami družbene neenakosti ter sodi o pravični ali nepravični naravi obstoječih družbenih ureditev, pri tem pa ponuja tudi alternative k drugačnemu življenju. Feministično teoretiziranje zato ni le abstraktna akademska dejavnost, temveč neprestana kritična zaposlenost s svetom (Steans 1998: 14).

Feminizem ima jedro identitete in razpoznavnosti v skupnem zapriseganju enakosti med spoloma, vendar znotraj feminizma obstaja več pogledov kako so odnosi med spoloma zasnovani, kako se jih lahko preoblikuje ter kako bi se ženske lahko 'osvobodile'. Sledila bo klasifikacija Rosemary Tong (Steans 1998: 14-37), ki je razdelila feminizme na večje smeri, ki so prispevale k razvoju feministične misli tako kot šole in kot družbeno gibanje.

Liberalni feminizem

Ta vrsta feminizma temelji na liberalni doktrini o enakih pravicah za vse posameznike, saj imajo razum, da se lahko odločijo za racionalno odločitev. Vsak si išče svojo srečo na svoj način, vse dokler spoštuje in ne krši enake pravice drugih. Avtorji in aktivisti tega feminizma so reformistični, saj se ne trudijo zanikati prevlade prava, ne zagotavljajo

sistematičnega napada na socialno-ekonomski sistem niti na institut poroke in družine (Bryson 2003:28).

Ta feminizem spodbija argument, da je ženska po 'naravi' drugačna od moškega in da je iracionalno bitje, torej nekaj manj kot človek. Feminizem si je od liberalizma sposodil njegovo izzivanje patriarhalne avtoritete, opravičevane z verskimi dogmami, ter enakost – tudi ženske so enako kot moški racionalna bitja, sposobna razmišljanja in racionalnih odločitev. Prvi poskus liberalnega pisanja o enakih pravicah žensk je *Zagovor pravic ženske*, napisane 1792 izpod peresa Mary Wollstonecraft. Že v tej zgodnji fazi feminizma v 18. in 19. stoletju so si bili edini, da realizacija prave enakosti pomeni več kot dosego zgolj formalne enakosti. Torej ženske poleg priznanih enakih pravic potrebujejo tudi enak dostop do izobraževanja in gospodarskega udejstvovanja. Zgodnji liberalni feministi so trdili, da ženske ne razumejo svojega polnega človeškega potenciala zaradi različnega procesa socializacije ter zaradi obstoječe družbene in kulturne prakse. Liberalni feministi skozi ves čas zahtevajo enake pravice in enake možnosti za ženske, za resnično enakost pa je v proces potrebno vključiti moške, ki naj nosijo del bremena skrbi za družino ter državo, le-ta pa naj zagotovi institucionalno varstvo otrok (Steans 1998: 17).

Kritika liberalnega feminizma se nanaša na reformnost, ki se poslužuje počasnega ozaveščanja o diskriminaciji, zavrača pa revolucionarne družbene in politične spremembe. Liberalni feminizem je vse kaj več kot le dodatek feminizma k liberalizmu, saj zahteva brezpogojno priznanje spolno-razredne identifikacije žensk kot žensk, saj so zgodnji feministi utemeljevali žensko diskriminiranost pri zastopanju državljskih pravic na podlagi spolnega razreda. Prav tako se temu feminizmu očita ignorantski odnos do drugih večjih oblik zatiranja, ki korenini v rasi ali socialnem razredu (Steans 1998: 18).

Marksistični feminizem

Na nek način predstavlja ta vrsta feminizma nasprotovanje in kritiko liberalnemu feminizmu, saj za njih zatiranje žensk kot družbenega razreda ni posledica biologije, ignorance ali namerno ravnanje posameznikov, temveč je produkt politične, družbene in gospodarske strukture, ki temelji na kapitalizmu. Za ženski neenaki status v družbi je odgovoren razredni sistem, saj kot pravi Frederick Engels žensko zatiranje izvira iz pojava privatne lastnine (Steans 1998: 18). Kopičenje sredstev produkcije kot privatne lastnine v rokah peščice – pretežno moških – posameznikov pomeni uvajanje v razredni sistem. V predrazredni družbi je bilo namreč žensko delo, čeprav drugačno, enako cenjeno kot moško, kar se je spremenilo s prihodom industrializacije in kapitalizma, ki sta prostor produkcije iz domačega okolja prestavila na delovno mesto. Produkcija postane konstitutivna za svet svobode, vse kar je bilo pomembno, vredno in za človeštvo esencialno se pretvori v 'javno dobro', produkcija pa postane pomembnejša kot reprodukcija; tako ženska postane moška osebna lastnina, kasneje, ko si pribori formalne pravice pa le še drugorazredna državljanica.

Za žensko neenakost marksistični feministi krivijo delitev dela po spolu, pri čemer iščejo krivdo za ohranjanje izkoriščevalske ekonomije in družbenega reda tudi pri ženskah, ki nevede podpirajo sistem z neformalno gospodinjsko produkcijo, ki pa je ekonomsko pomembna in predvsem neplačana ter s potrošništvom za gospodinjstvo (Steans 1998: 19). Zavračajo liberalni feminizem z reformnimi cilji in tudi kakršnokoli posebno organiziranje žensk samih. Po njihovem mnenju imajo več skupnega ženske in moški znotraj posameznega razreda kot vse ženske nasploh, zato je nujno potrebno sodelovanje obeh spolov, da se revolucionarno znebijo kapitalističnega razrednega sistema, saj enakost med spoloma znotraj razredne družbe ni možna. Ženska osvoboditev naj bo del širšega boja proti izkoriščevalskemu kapitalističnemu sistemu.

Radikalni feminizem

Ta feminizem vidi žensko zatiranje kot glavni izvor vsega zatiranja, kar je ravno nasprotno marksističnemu feminizmu, kateremu je zatiranje žensk le stranski produkt kapitalizma. Osrednji pojem radikalnega feminizma je patriarhat, ki omogoča moško dominacijo nad ženskami, saj je moška moč deluje tudi pri družbenemu konstruiranju spola; razlikovanje med spoloma, za katerega se predpostavlja, da je naravno, strukturira vsak del posameznikovega življenja. Z geslom 'osebno je politično' radikalni feministi ne zahtevajo zgolj ženske formalne enakosti, dostopa do javne sfere in do sredstev produkcije, temveč tudi vseobsegajočo transformacijo najbolj privatnih in intimnih področij medčloveških odnosov (Steans 1998: 20).

Radikalni feminizem nasprotuje liberalnemu in marksističnemu, ker oba ponujata žensko osvoboditev na temelju moških vrednot in spodbujata ženske k sprejetju teh vrednot, ki so v bistvu patriarhične; liberalni feminizem podpira vrednote, ki se jih pripoznava za moške, npr. tekmovalni individualizem, marksistični feminizem pa pretirano poudarja vlogo moških kot glavnih promotorjev družbenih sprememb ter daje prednost produkciji pred reprodukcijo. Kot rešitev predlagajo ustanovitev kontrakulture, ki bo temeljila na vrednotah, pripoznanih kot ženskih, ki izhajajo iz ženske izkušnje in ponujajo alternativo patriarhalni družbi. Poskušajo doseči enotnost med ženskami in zato pozabljajo na veliko raznolikost med skupinami žensk in moških.

Socialistični feminizem

Tovrstni feminizem predstavlja skupek misli, ki izvirajo iz marksističnega, radikalnega in psihoanalitičnega feminizma in jih združuje v koherentno idejo; trudi se preseči dimenziji razrednega in spolnega zatiranja, podpira 'osebno je politično' in se trudi materialno bazo družbe razširiti, da poleg produkcije vsebuje tudi reprodukcijo. Oba sistema zatiranja – patriarhat in kapitalizem – predstavljata specifične interese, ki so med seboj povezani;

materialna struktura zgodovinsko zasidranega načina
reprodukcije/seksualnosti ustreza patriarhatu, načina
produkcija/seksualnost pa kapitalizmu. Juliet Mitchell v nekaterih pogledih
kritizira ostale vrste feminizma, saj se marksistični preveč ukvarja s
produktivnim in reproduktivnim delom, radikalni preveč poudarja
reprodukcijo in seksualnost, liberalni pa daje preveč pomena socializaciji
(Steans 1998: 21). Vsaka od teh misli je lahko v določenih pogledih
uporabna in daje v razmislek nove ideje, vsekakor pa je za žensko
osvoboditev najbolj potrebna transformacija – njenega statusa, funkcije,
predvsem pa njene psihe.

Psihoanalitični in eksistencialni feminizem

Pri teh dveh feminizmih se izražajo psihološki vidiki ženskega zatiranja. Psihoanalitični feminizem temelji na delih Sigmunda Freuda in njegovi teoriji, da je za razlikovanje osebnotnih struktur v dečkih in deklicah odgovorno eno-spolno starševstvo (v ang. single-sex parenting). Chodorow (Steans 1998: 22) pa navaja, da je oblikovanje spolne identitete za otroke enega spola bistveno drugačno kot za otroke drugega spola. V prvih letih otrokovega življenja, ki ga najbolj zaznamujejo in oblikujejo, je njegov skrbnik praviloma mati, zato se deklice navežejo na skrbnika istega spola, medtem ko se morajo dečki na skrbnika drugega spola. Po fazi, ko dojenček ni sposoben ločevati med 'seboj', drugimi in svetom razvijejo dečki občutek 'sebe' v procesu radikalnega razlikovanja od matere in v identificiranju z očetom, ki pa je pogosto odsoten. Zato pomeni biti deček pobeg od materinega sveta in doma ter vstop v javno sfero moških. Biti deklica pomeni navezovanje na lik matere, orientiranje k domači sferi in sprejemanje pasivnih in podrejenih obrazcev vedenja (Steans 1998: 22). Ta različna procesa razvoja ustvarjata psihologijo dominacije pri dečkih in podrejenosti pri deklicah, pa tudi osnovo za neenako družbeno delitev na javni, moški in domači svet, ženski.

Eksistencializem primarno izvira iz filozofskih del Hegla in Heideggerja in se osredotoča na odnose med posameznikovo psiho in družbeni svet.

Ukvarja se s procesi, s katerimi človek razvija zavedanje sebe kot neodvisnih, avtonomnih bitij oz. svoje subjektivitete, ki je po mnenju eksistencialistov nujno konfliktno dejanje, saj si zaradi binarnega dojetanja sveta lahko človek ustvari občutek 'sebe' le s tem, da se loči od drugih; subjekt pride do tega, da 'druge' označi za objekte in jih s svojim izražanjem moči objektivizira, da so zanj le v nekem odnosu do njega, na voljo njegovim željam in hrepenenjem (Steans 1998: 23).

Žensko situacijo z vidika 'drugosti' opisuje Simone de Beauvoir v klasičnem feminističnem delu *Drugi spol* iz leta 1949, v katerem pojasnjuje, da žensko zatiranje izhaja iz njene 'drugosti' (Otherness) (Steans 1998: 23). Ženska je Druga v vseh moško-središčnih družbah, tako moškim kot tudi sama sebi, saj je sprejela to vlogo, ki ji jo je namenil moški. Ženska ni moški, torej svoje, svobodno in determinirajoče bitje, ki si samo kreira obstoj, zato je ženska tisti Drugi, nepopolen človek, ne-bistvena, objekt, ki ji drugi določajo pomen. Ker so ženske ponotranjile moške kot bistvo in pomembnost, so posledično sprejele žensko ne-bistvo, nepomembnost in marginalnost ter ta odnos ponotranjile. Ženske bi morale preiti definicije in etikete, ki omejujejo njihovo eksistenco in izoblikovati svojo subjektivnost (Steans 1998: 23).

Postfeminizem

Postmodernisti želijo razkriti nepravilnost v razmišljanju o eni veliki zgodbi, o eni univerzalni resnici in kritizirajo vseobsegajočo vizijo človekove svobode in emancipacije (Steans 1998: 25). Ko se implicira edino pravico, je drugost tista, ki se jo utiša in marginalizira, saj se pri shematiziranju univerzalne resnice določena izkustva centralizira, posledično pa druga decentralizira. Po mnenju postmodernistov je edini namen ene enotne resnice produciranje cele vrste Drugih, ki morajo biti nevidni, da vzdržujejo koherentnost doktrine. Predlagano je sprejemanje Drugosti, ki je način za izražanje odprtosti, pluralnosti, različnosti in raznovrstnosti, kar je temelj dekonstrukcije. Ta želi razkriti predvidevanja, predispozicije in binarizme, ki spodkopavajo univerzalno resnico. Po mnenju postmodernistov je moč

globoko vkoreninjena tudi v oblikovanje teorij, da se s tem prikriva samo dejstvo o njenem obstoju.

Postfeminizem slavi feministični diskurz, saj je to diskurz Drugih; Bordo trdi, da je bil sam feminizem porojen iz izkušnje marginalnosti, ki ji teme nevidnosti in izključenosti niso tuje (Steans 1998: 26). Postfeministi vseeno zavračajo enotnost ženske izkušnje, ker naj bi ta obstajala na podlagi izkušenj, ki so zgodovinsko in kulturno specifične.

Postfeministi zavračajo ideje o zasidranih, vnaprej določenih in določujočih spolnih identitetah; spol je za njih pojem diskurza in ne identitete ali družbene strukture. Neenakost med spoloma ne more biti obravnavana kot 'naravna' ali univerzalna, saj je tako historično neopredeljiva. Spol je produkt moči; je kulturno in ne naravno pogojen. Foucaultovo tezo o konstruiranju maskuliniteti in femininosti so postfeministi aplicirali tudi na svojo teorijo, saj izhajajoč iz tega stališča trdijo, da je seksualnost politični pojem (Steans 1998: 27).

S sprejemanjem raznovrstnosti postfeministi podpirajo mnenje, da je feminizmov veliko – kolikor je načinov, na katere se izražajo raznovrstna ženska izkustva. Lorde povzame pomen postfeminizma z razlago, da medtem, ko obstajajo cele vrste razlik po rasi, starosti in spolu, je bistveno to, da zavrremo prepoznavanje teh razlik (Steans 1998: 28). Zaradi neenotnosti ženskega izkustva v feminizmu ni moč govoriti o enotnem subjektu, ta heteronomnost žensk pa preprečuje pomembnost feminizma pri teoretiziranju in pri politični akciji.

Feministična kritična teorija

Pri razvrščanju feminističnih struj se Tong (Steans 1998: 29-33) odloči dodati tudi feministično kritično teorijo, pri kateri se izrazi zaskrbljenost nad postfeminističnim brezpogojnim sprejemanjem različnosti, saj pojem 'ženske' zanj dejansko ne obstaja. Feministi zato ne morejo postavljati zahtev v imenu žensk in se ne morejo boriti proti seksizmu, če subjekta

feminizma sploh ni. Naslednja kritika pravi: "potreba po analizah kulture in različnosti mora biti usklajena s potrebo po solidarnostnih politikah ter temeljiti na ženskih skupnih problemih.

Kritični teoretiki želijo najti napredno pot med ohranjanjem spola kot kategorije analize in med ohranjanjem zgodovinske zavezanosti emancipatornim projektom v feminizmu (Steans 1998: 29). Dejanje 'teoretiziranja' je pri kritikih tesno povezano z družbeno prakso. "Zgodovina, družbena 'realnost' in 'narava' so produkti konstitutivnega oblikovanja človeške vrste" (Steans 1998: 30). Feministi te struje trdijo, da feminizem potrebuje teorijo o subjektu, drugače ne bo moč računati na upiranje dominantnim formam. Namen kritične teorije je poglobitev samozumevanja skupin, ki so zavezane transformiranju družbe (Sassoon v Steans 1998: 30).

Po pregledu kvalifikacije Rosemary Tong (Steans 1998: 14-37) ugotovimo, da se vse struje zavzemajo za enakost med spoloma in oblikujejo politične strategije za doseganje emancipacije, pa čeprav se med njimi razlikujejo mnenja, kaj naj bi to sploh pomenilo (Steans 1998: 24). Liberalni feministi so zavezani politični svobodi, samorazvoju in osebni izpopolnitvi; marksistični in socialistični feministi si delijo vizijo o človekovem napredku in splošni emancipaciji. Radikalni feministi ponujajo predloge za alternativno družbeno ureditev, ki ne bo ohranjala zatiranja kot ga patriarhat; psihoanalitični in eksistencialistični feminizem pa oba želita doseči razumevanje ponotranjenih vsebin spolnega zatiranja z namenom osvoboditve izpod spon represivnih odnosov in družbenih zadržkov.

Pri iskanju skupnih značilnosti med opisanimi feminizmi ugotovimo, da je vsem skupna točka zaupanje v človeški napredek in svobodo, kar je osnova razsvetljenstva (Steans 1998: 24). Glede ženske emancipacije se trudijo za maksimizacijo človeškega potenciala in razširitev področja človekove svobode. Vsi ti feminizmi se do neke mere strinjajo, da so ženske del skupine zatiranih; postfeminizem pa želi te kategorije preseči.

Lotevajo se odkrivanja in razkrivanja sistematične podrejenosti in zatiranja žensk. Feminizmi nastopajo kot izoblikovan dejavnik zagovarjanja pravic žensk in se trudijo za osvobajanje, ki naj bo tudi družbeno, ekonomsko, politično. Zavračajo razlago, po kateri naj bi bile relacije med spoloma naravno dejstvo, kajti le-te so družbeno konstruirane.

4 FEMINISTIČNA TEORIJA

Feministična teorija je sprva predstavljala teoretizacijo feminizma kot družbenega gibanja, sčasoma pa je svojo pozornost čedalje bolj usmerjala k pomenom in konceptom. Oklicala se je za opozicijsko vednost, ki se upira prevladujočim idejam, predvsem pa je začela vcepljati dvom v t.i. uradno vednost, tudi tisto, ki jo proizvajajo ženske same. Glavnina dela še vedno ostane prepoznavanje, pripoznavanje in odkrivanje raznih diskriminatornih oblastniških praks, ki določajo pozicijo brezpravnosti, podrejenosti in manjvrednosti za en spol, vendar so ti "posegi začeli meriti globlje, v same meandre zahodnih simbolnih struktur" (Varginella 2004: 9).

4.1 SUBJEKT FEMINIZMA

Subjekt feminizma, kaj oz. kdo je to? Po razkritju zank in ugank na področju te tematike se porodi vprašanje, kdo naj bi feminizem ustvarjal in izvajal in predvsem, komu je sploh namenjen – je res to premisa žensk in je namenjen od neke splošne skupine žensk neki splošni skupini žensk, morda celo vseh žensk vsem ženskam ali ima še bolj splošne emancipatorne cilje in je namenjen od vseh vsem, na glede na spol. Saj bo imel verjetno le tako kakšen resnejši in trajnejši učinek, ki se ga od njega pričakuje in za kar se dejansko zavzema – za trajno spremembo v razumevanju odnosov med spoloma pri vsakemu posamezniku.

Alamina Barbour, militantna črnka, je dobro ponazorila našo zagato s trditvijo: "Žensko gibanje je prvo gibanje v zgodovini, ki se vojuje brez sovražnika" (Atkinson 1986: 6), s čimer je jasno izrazila kritiko feminizma.

Antič (1998: 54-8) navaja določene posebne skupne lastnosti, ki si jih delijo ženske kot družbena skupina. Kot prvo navaja dejstvo, da ženske niso manjšina, ker bi to pomenilo številčno podprezentiranost na enem področju, hkrati pa večino na drugem področju (kot je to v primeru nacije in

rase); ženske pa vendar tvorijo polovico človeštva. Kot druga značilnost drži trditev, da ženske ne predstavljajo homogene družbene skupine, ampak se med seboj močno razlikujejo. Ker je pri oblikovanju skupnega interesa žensk potrebno poleg spola upoštevati tudi pripadnost rasi, religiji, socialnemu sloju ter izobrazbo, starost in ideološko usmerjenost (pa še mnogo drugega kar oblikuje človeka in njegova stališča) se zavemo, da edini skupni ženski interesi izhajajo iz razlike med spoloma (tiste biološke kot tudi zgodovinsko in socialno pogojene). Kot tretjo specifiko Antič navaja, da spola ne živita ločeno (kot pripadniki rase ali nacije), temveč praviloma ženske niso nasprotnice moških kot tudi obratno ne. Moški in ženska si namreč marsikaj delita in imata skupnega – znotraj določene socialne skupine ali ideološke orientacije več kot pa ženske kot skupina (glej drugo lastnost). Četrta specifika povezuje ženske zaradi posebnega odnosa do reprodukcije. Ženska in moški imata na tem področju sigurno drugačno izkušnjo, kar pa ne gre širiti na druga področja in obdobja življenja, še posebej pa ne vrednotiti in pričakovati, da bo ženska v politiko prinesla povsem nove vrednote dobrote, miline in sočutja. Kot peto lastnost se navaja organiziranost žensk kot skupine za doseganje zastopanosti. Delujejo kot skupina različnih posameznic s formuliranimi konkretnimi zahtevami, organizirane znotraj političnih strank, civilnodružbenih združenj, društev ali nevladnih organizacij. Pod točko šest spada ugotovitev, da po pravu enak položaj med spoloma ženskam ne prinaša tudi enakega položaja v politiki in želja po mehanizmih, ki bi to lahko omogočili.

4.1.1 KAJ JE SPOL, KAJ JE ŽENSKA

SPOL DOLOČA OBNAŠANJE Neizogibne razlike med spoloma so prepričala strokovnjake, tako znotraj kot tudi zunaj znanstvene sfere, da je človekov spol odgovoren za določena ravnanja in obnašanja v njegovem življenju (Vianello 1990: xxix). Interpretacije teh razlik med spoloma so lahko 'pozitivne' ali pa 'negativne' v odnosu do tega ali je en spol gledan

kot manjvreden do atributov drugega spola. Mnogo raziskav je raziskovalo in poudarjalo posamezne različne značilnosti obeh spolov, njihovo obnašanje, čustva in vedenja. Ženskam se je, za razliko od moških, pripisovalo predvsem skrbnost, nagnjenost k osebnim odnosom, manj zanimanja za uspeh, večja orientiranost k skrbi za dom. Mnogi strokovnjaki so trdili, da imajo ženske različne vrednote in celo različno kulturo; taka domnevanja niso nova, so del konvencionalne miselnosti že skozi mnoga obdobja in se pojavljajo in ponavljajo v raznih teoretičnih okvirih - od ekonomskih, evlucijskih, sociobioloških, do psihoanalitičnih teorij, vse predvidevajo temeljno in univerzalno razliko med spoloma (Vianello 1990: xxix). Taka predvidevanja vztrajajo skozi čas in se jih izziva z novimi tehnikami. Nekatera dela celo kažejo, da kognitivne razlike med moškimi in ženskami izginjajo (Vianello 1990: xxix).

SPOL V našem jezikovnem področju uporabljamo eno besedo spol za označevanje tistega, kar v angleščini ločijo na sex in gender, kar se prevaja kot biološki in družbeni spol. Prvi označuje fizične, telesne razlike med spoloma, medtem ko družbeni spol zajema tudi ideološke in materialne razlike in podobnosti med moškimi in ženskami. Pojmi kot so moškost, ženskost, feminitetnost praviloma označujejo družbeni spol in v vsaki kulturi ter družbi lahko najdemo čustvene in psihološke lastnosti, ki se pripisujejo osebam moškega ali ženskega biološkega spola. Čeprav biološki in družbeni spol nujno ne sovpadata, se od posameznikov, ki so v določeno družbo in kulturo vrojeni s točno določenim biološkim spolom, zahteva, da s socializacijo privzamejo vse lastnosti določenega spola; njihove lastnosti in obnašanje naj bo prilagojeno njihovem biološkemu spolu (Steans 1998: 11). Tu se začne prva razlikovanja v pristopu k razlaganju razlik in enakosti med spoloma, glede na pozicijo iz katere izhajaš; ali razlike med spoloma izhajajo iz razlik med biološkima spoloma in se jih zato jemlje kot 'naravne' ali so razlike med spoloma posledica družbenih vplivov, torej vzgoje, izobrazbe, itd.

V prvih nekaj desetletjih 20. stoletja je raziskovanje spola kot osebnostnega atributa potekalo iz stališča karakternih potez in vlog spolov (Steans 1998: 11). Znanstveniki so se pridružili razmišljanju na način 'zdravi pameti' in stališču, da imajo moški in ženske specifične značilnosti, katere jih naredijo še posebej primerne za opravljanje določenih družbenih vlog. Biološki in družbeni spol so ločevali, vendar so jim zdele njune značilnosti neločljivo povezane. Široko sprejeto je bilo tudi mnenje, da je prevladujoča spolna delitev dela posledica tesne povezanosti med lastnostmi določenega spola in vlogami spolov. Tako gledanje se radikalno spremeni z raziskavami v 60-ih letih prejšnjega stoletja, ki razkrijejo, da spoloma določa vloge družba ter da so vloge, s katerimi se identificirajo moški, v družbi bolj vrednotene in nagrajevane kot tiste, ki označujejo ženske vloge, kar pomeni, da status moškega in ženske znotraj družbe ni enak. Raziskovanje spola se je lotilo utemeljevanja neenakega obravnavanja spolov, kar pomeni opravičevanje specifične oblike družbene neenakosti, saj se je žensko podrejenost opravičevalo s dokazi lastnosti, ki so specifične za vsak spol; ženske so pasivne, čustvene in občutljive, medtem ko so moški razumni, močni in aktivni (Steans 1998: 11). Feministi se takemu mišljenju uprejo z razlago, da je utemeljevanje ženske podrejenosti kot da je to 'naravno' in za ta spol 'bistveno' ideološko in namenjeno zgolj temu, da legitimizira nepravilni družbeni red, ki ceni moške bolj kot ženske. Ker ima ta podrejena družbena pozicija žensk korenine v družbeno pripisanih vlogah spolov, do 60-ih let prejšnjega stoletja ugotovijo, da sta enakost med spoloma in ženska osvoboditev možni le, če se začne te konvencionalne vloge spolov izzivati, kar pa do 70-ih let prinese ugotovitev, da so vloge globoko zakoreninjene in vtikane v kompleksen sistem stereotipizacije, ki jo podpira cela vrsta institucij in vsakodnevnih praks (Steans 1998: 12). Moške in ženske družbeni vzorci silijo, da se sprijaznijo s svojo spolno vlogo in da jim ta vloga v družbi celo ugaja.

Zanimanje feministov se od vlog in specifičnih lastnosti spolov poglubi na odnose moči, predvsem na povezanost bioloških razlik in družbeno

konstruiranih 'moških' in 'ženskih' lastnosti, saj so pričeli na kategorijo spola gledati kot na družbeno konstruirano neenakost med moškimi in ženskami. Posledično je to prineslo zavedanje žensk kot skupine s skupnim ciljem izzivanja obstoječega družbenega reda.

Razumevanje spola iz stališča družbenega in političnega konstrukta razkrije strukture raznih družbenih institucij in praks, ki neenakosti med spoloma le poglobljajo. Od 70-ih in 80-ih let prejšnjega stoletja dalje prevlada feministična misel, ki pred razumevanjem spola kot delu osebne identitete in osebnih odnosov daje prednost družbenemu spolu kot kolektivnemu fenomenu (Steans 1998: 12). Radikalni feministi se osredotočijo na razkrivanje institucionaliziranega moškega nadzora nad ženskami, ki je inkorporiran ne samo v medosebne odnose kot so v družini, temveč se ohranja tudi z delovanjem gospodarstva, družbenih institucij kot so cerkev in mediji; tudi država je entiteta, ki se je s temi praksami konstituirala in se neprestano ohranja.

Po 90-ih letih prejšnjega stoletja se v feministični misli uveljavlja združevanje obeh vidikov raziskovanja spola, z vidika spola kot osebne identitete ter kot integralnega dela družbenih institucij in praks. Pri družbenih raziskavah spola se upošteva prepletajoče se osebno življenje in družbene strukture, ki nanj vsakodnevno vplivajo.

Nove možnosti raziskovanja spola je prinesel postfeminizem s Foucaultovo teorijo, ki so jo implicirali na žensko podrejenost; seksualnost namreč ni nekaj inertnega, temveč je posledica historično specifičnih odnosov moči (Steans 1998: 13). Vsaka družba producira svojo 'resnico', ki ima svoje funkcije normaliziranja in urejanja, diskurzi pa odkrivajo, kako ta resnica kreira dominantne strukture moči. Foucaultovo delo ponuja feministom analitičen temelj za pojasnjevanje ženskega izkustva, ki je osiromašen in nadzorovan z določenimi podobami ženske seksualnosti, ki so kulturno determinirane (Steans 1998: 14).

4.1.2 PRODUKCIJA SPOLA

Butlejeva (2001: 9) pravi, da ravno "zato, ker 'žensko' ni več videti stabilen pojem, je njegov pomen tako težaven in spremenljiv kot pojem 'ženska'".

Pojavlja se vprašanje ali feminizem zahteva enoten subjekt, da si lahko odgovori na vprašanja o identiteti in lahko tako nadaljuje s svojimi političnimi cilji ali bi moral raje vprašanje lastne politike preoblikovati v kritike identitete. Kakšno oz. katero politiko lahko uporablja, če identiteta ni več skupna podlaga feminističnega delovanja?

V kakšni meri se zaradi težnje k postavljanju skupne identitete kot temelja feministične politike "zavira radikalno raziskovanje politične konstrukcije in regulacije same identitete" (Butler 2001: 9)? Razkriva se namreč vplive oblasti, s katerimi prikriva učinke svojih institucij tako, da le-te prikazuje kot svoje izvore in vzroke, to pa počne neprestano in nepopustljivo. Ta princip prikrivanja oblastnih struktur velja tudi za identitetne kategorije, saj se zavrača iskanje izvorov družbenega spola in avtentične seksualne identitete (Butler 2001: 8). Butlerjeva (2001: 8-10) se opira na Foucaultovo razkrivanje prave resnice oblasti in njihovih mehanizmov delovanja oz. kot pravi v Volji do znanja: "politika pogojuje še najmanjši blisk resnice" (Foucault 2000: 9).

Foucault (2000: 8-11) piše, kako se začetki represije ujemajo z začetki kapitalizma, kar pa je v tesni povezavi z razvojem meščanstva. V skladu z uvajanjem kapitalizma pridobiva na pomembnosti delo, ki pa je nezdružljivo s seksom, zato je ta tako neizprosno zatiran. Delovna sila se namreč ne more predajati užitekarnemu, saj sistem od nje zahteva polno izkoriščenost za svojo proizvodnjo. Če je seks zatiran in iz tega razloga zavezan k molku, je že samo govorjenje o njem in njegovem zatiranju prekoračitev norme in se tako postavlja izven oblasti. Kljubuje se vzpostavljenemu redu in tako vzpostavlja odnos upiranja, s tem pa se obljublja užitek, osvoboditev in razsvetljenje. Foucault (2000: 11) pojasni:

Govoriti proti oblasti, izreči resnico in obljubiti uživanje; eno z drugim povezati razsvetlitev, osvoboditev in pomnožene naslade; imeti govor, v katerem se združujejo vnema po znanju, volja po spremembi zakona in pričakovani vrt užitkov – vse to v nas brez dvoma podpira zagrizenost, da o seksu govorimo z izrazi zatiranja; to verjetno pojasnjuje tudi tržno vrednost, ki jo pripisujemo ne samo vsemu, kar je o seksu povedanega, temveč preprostemu dejstvu, da prisluhnemo tistim, ki hočejo imeti od tega korist.

Foucault v svoji trilogiji *Zgodovina seksualnosti* utemelji trditev, da je seksualnost, ki se jo smatra za eno najbolj privatnih in tajnih dejavnosti vsakega posameznika, dejansko področje, nadzorovano s kompleksnim ideološkim sistemom. Prav tako je proučeval delovanje diskurzivnih oblik moči, ki se izvajajo nad ženskim telesom in so podvržene procesu 'histerizacije'. Tako je ženski subjekt, popolnoma identificiran s svojimi reproduktivnimi funkcijami, omejen na privatno, domačo sfero. Njegova dela neposredno ne moremo šteti med feministična dela, vendar feministi sami trdijo, da je dal feminizmu nov zalet in predstavil nov način razmišljanja o nadzoru žensk znotraj patriarhalnega sistema. (Gamble 2001: 234)

S terminom diskurz se poimenuje sistem lingvističnih reprezentacij, preko katerih se podpira in ohranja moč. Znotraj posameznih diskurzov se uporabljajo različni mehanizmi, ki delujejo kot sredstva za nadzorovanje želja in moči, kar omogoča klasifikacijo, vodstvo in distribucijo. Glede odnosov med spoloma je dominanten diskurz patriarhat, feminizem pa se "ukvarja z odkrivanjem mehanizmov, s katerimi se te diskurze producira, poskuša izzvati podrejeno žensko pozicijo znotraj teh diskurzov ter formulira alternativne diskurze, znotraj katerih se lahko konstruira nove diskurze" (Gamble 2001: 217-218).

Wittig (2000: 10) odnos med spoloma enači z odnosom razrednega boja med gospodarjem in njegovimi hlapci, saj pravi: "Večnost spolov in večnost sužnjevskega ter gospodarjevskega izvirata iz istega prepričanja; tako kot ni

sužnjev brez gospodarjev, tudi ni žensk brez moških". Spol je namreč kategorija, ki prikriva dejstvo, da družbene razlike vedno pripadajo ideološkemu, ekonomskemu in političnemu redu (Wittig 2000: 10). "Razredni boj razrešuje protislovja med dvema nasprotnima razredoma tako, da ju po eni strani ukinja, po drugi pa istočasno konstituira in razkriva kot razreda" (Wittig 2000:12). Enako velja tudi za razredni boj med spoloma, ki nasprotja med njima razrešuje in sočasno razkriva. Ko so protislovja razvidna in se izoblikuje konflikt med moškimi in ženskami, odnos med spoloma iz kategorije razlik preraste v kategorijo nasprotij, nadalje se iz tega razvije razredni boj, ki razkrije nasilno realnost nasprotij in njihov politični značaj (Wittig 2000: 12-13). Če se nasprotja zdijo samoumevna, dana in 'naravna', med njimi ni konflikta in boja, torej tudi ni dialektike, spremembe in gibanja. Ideologija obstoječega stanja odklanja razmišljanje in razreševanje dvomov o sebi. Wittig (2000: 13) piše, da dokler ni boja žensk, tako dolgo konflikt med moškimi in ženskami sploh ne obstaja. Ženske se gospostva moških nad njihovimi usodami, ki so izvrševanje večine dela v družbi in "telesno delo reprodukcije po naprej določenih stopnjah," ne zavedajo, ko pa se zavedo, ne morejo verjeti (Wittig 2000: 13). Moškim namreč temu, kar posedujejo, ni potrebno neprestano dokazovati dominacije, saj se na odnose med spoloma gleda kot na naravni red in ne kot na družbene odnose, kar pa je prevladujoč diskurz gospostva (Wittig 2000: 14-17). Svoje gospostvo si zagotovijo s političnim konstruktom, ki s svojim produciranjem podatkov, 'naravnostjo', samoumevnostjo in nedvoumnostjo posega v vsako poro življenja slehernega posameznika ter ga prepričuje v konstitutivno razliko med spoloma, v ločevanje med spoloma zaradi naravnih, bioloških, hormonskih in genetskih razlik ter posledično v naravno delitev dela v družbi po spolu (glede na metafizični, znanstveni ali marksistični pristop) (Wittig 2000: 16). "Kot kategorija gospostva ne more biti produkt naravne dominacije, temveč zgolj in samo družbenega gospodovanja žensk s strani moških," saj kategorija spola ne obstaja že vnaprej, pred vsako družbo (Wittig 2000: 16).

4.1.3 DRUŽBENI / NARAVNI / BIOLOŠKI SPOL

Parvikko (1991: 48) poziva k ponovnemu preišljanju o dihotomiji družbeni/ biološki spol, saj je to primerno ločevanje, če se želimo izogniti redukciranju spola zgolj na biološki del. To je pri znanstvenem raziskovanju nujno potrebno, čeprav ga spremlja dejstvo, da so ženske vedno definirane kot inferiorna bitja, ko se govori o spolnih/ naravnih/ bioloških razlikah, kajti že od nekdaj se argumenti, temelječi na spolu/ naravi/ biologiji lahko in se uporabljajo proti ženskam. Praksa je namreč pokazala (posledice debate o enakosti med spoloma na Finskem in spremembe od 60-ih do 80-ih), da ta problem ni rešljiv le z zakonodajo, ki je spolno nevtralna. Če se dihotomijo družbeni/ biološki spol sprejme brez dvomov, obstaja možnost, da resnični temelji ženske podrejenosti izginejo (Parvikko, 1991: 49).

Saarinen s sodelavci ugotavlja, da je spol družbeno producirana kategorija in sistem odnosov, ki so močno in na več načinov prepleteni z institucijami političnega sistema in njegovega delovanja na vseh nivojih (Parvikko, 1991:46). V Skandinavskih državah so konec 80-ih med ženskimi študijami prevladovale raziskave, ki so svoje raziskovalno področje omejile na razlikovanje odnosov med spoloma na področjih trga dela in starševski odnosov, medtem ko sta bili področji seksualnosti in telesnosti povsem pozabljeni. Parvikko (1991: 47) opozarja, da je tako zmanjšan prostor proučevanja neprimeren, predvsem pa vezan na del javne sfere, ki je moško-središčna, za katerega se kot glavne komponente štejejo delo in politika.

"Kategorija spola je produkt heteroseksualne družbe, ki spremeni polovico populacije v spolna bitja, kajti spol je kategorija, izven katere ženske ne morejo obstajati." (Wittig 2000: 21). V svojem odraslem življenju morajo težiti k izgledu, ki sporoča neprestano seksualno razpoložljivost moškim; četudi se ženske gleda kot seksualna bitja, pa so kot družbena bitja popolnoma nevidne oz. naj se pojavljajo čim manj (Wittig 2000: 21).

Kategorija spola je totalitarna, saj okupira organizem in duha ter kontrolira celotno mentalno produkcijo, zato je nemogoče razmišljati izven njenih okvirov. Zato je potrebno te kategorija razmišljanja odstraniti in začeti razmišljati izven nje,

Ugotovitev, da je spol družbeno producirana kategorija je le del k odkrivanju ženske podrejenosti. Pateman pravi, da so ženske podrejene kot biološki spol (Parvikko 1991: 49). Družbena pogodba, temelječa na bratovščini, je utemeljena na način, da ženske lahko postanejo državljanke civilne družbe zgolj kot 'posamezniki' in nikoli kot ženske, hkrati pa je ta 'posameznik' konstruiran iz moške perspektive, tako da je ta identiteta vedno maskulina (Pateman v Parvikko 1991: 49).

Družbeni spol bi moral biti pojmovan kot komponenta binarnih nasprotij, ki so vključena v konceptualni sistem zahodne misli. Ne sme se pozabiti, da so ženske bile in še zmerom so podrejene kot spol (Parvikko 1991: 49). Ženska podrejenost je utemeljena na biološkem redukcionizmu, vendar na takem, ki je politični konstrukt v smislu biologija/narava/spol zastavil kot (moško) družbeno in politično teorijo in filozofijo.

Z razkritjema, da družba deluje na moški princip in moško zasnovanim 'posameznikom' se same razlike med spoloma še ne zmanjšujejo, saj koncepta nista postavljena kot alternativa. Nasprotno, zavračanje maskulinega, enotnega posameznika predlaga, naj bosta enakost in razlika hkrati razumljeni kot neprimerljiva (*incommensurate*), pa tudi dopolnjujoča (*complementary*) pojma. Različnost ima svojo dvojnost; lahko se nanaša na razlike med raznolikimi posamezniki ali na spolne razlike. Raznolikost med posamezniki in posledična različnost med njimi se navezuje na dejansko enakost, v okviru katere ostaja feminilna spolna različnost še nedotaknjena; ko se govori o razlikah, se ne predpostavi telesnosti človeka, temveč se ta lahko nanaša tudi na razred, starost, raso i.t.d. (Parvikko 1991: 49).

Spolne razlike bi morale biti operativen pojem znotraj feministične teorije, da bi lahko prepoznavali primat korenine subjektivnosti in da bi zavračali tako tradicionalne poglede na subjekt kot univerzalen, nevtralen in brezspolen pomen kot tudi na binarno logiko, ki tako miselnost ohranja (Parvikko 1991: 49). Potrebno je zavrniti ločevanje empiričnega od simbolnega, materialnega od diskurzivnega in biološkega spola od družbenega.

4.2 ENAKOST/ RAZLIČNOST

Vsaka polemika o enakosti in različnosti med spoloma izhaja iz predpostavke, da so ženske v nekem odnosu do moških in ne obratno, ženska v razmerju do moškega predstavlja nekaj manj - ženska je torej nek nepopolni moški. Moški je osnovno merilo, norma, kriterij človeškosti, ženska pa je iz tega izpeljana (Bahovec 1999: 8).

Ta predpostavka je inkorporirana v naše vsakdanje vedenje in jo prav tako kot ostale diskriminatorne prakse uporabljamo na vsakem koraku. Sprašujemo se ali je ženska enaka ali različna od moškega in ne ali je moški enak ali različen od ženske. Čeprav krščanska Stara zaveza pravi, da je Bog ustvaril žensko iz Adamovega rebra, še ne pomeni, da je bil Božji namen ustvariti moškemu služabnico, temveč je govora o družabnici. Že Sojourner Truth je utemeljevanje, da je moški superioren ženski, ker je bil tudi Jezus Kristus moški, zavrnila z enostavnim pojasnilom, kako je Jezus sploh nastal - "Bog in ženska – moški, ni imel ničesar zraven" (Magezis 1996: 35).

Ob začetku drugega vala feminizma se je koncept enakost/različnost osredotočil na primerjanje ženskega spola glede na nasprotni spol. Razcep znotraj feminizma predstavlja ostro nasprotovanje med liberalnim in radikalnim feminizmom, ki preoblikujeta pojma enakosti in različnosti eden v boj za enakost in drugi v boj za različnost. Zagovorniki/-ce razlik med spoloma poudarjajo pomen telesa ter posledično biološke razlike, zagovorniki/-ce enakosti pa se trudijo pomen teles zmanjšati, saj so razlike

med spoloma socialno pogojene. Meehan in Sevenhuijsen (1991: 3) to razlikovanje obravnavata kot razlikovanje med pojmovanjem enakosti kot analitičnega ali kot političnega koncepta. Proceduralno razlikovanje temelji na ideji, da ženske niso fundamentalno različne od moških. Drugo razločevanje se ne zavzema za proceduralno enakost, temveč za materialno enakost, ki se jo lahko zaveda le s priznanjem, da so med ženskami in moškimi razlike.

Poglavitno načelo drugega vala feminizma se je izoblikovalo v vsebinskem razlikovanju med enakostjo in različnostjo. Razlika med pojma se zdi nepremostljiva, saj se sama pojma predstavljata kot nasprotujoča in izključujoča. To ločevanje predstavlja osnovo za feministične teoretične analize, ki ob začetkih drugega vala feminizma - od sredine 60-ih pa do sredine 70-ih - različne tokove še jasno razmejujejo (Evans: radikalni, socialistični, marksistični, liberalni), kasneje pa je te smeri možno prepoznavati in analizirati le po vsebinskih konceptih (Švab 1997: 645).

Ta razkol znotraj feminizma pa sproži še druge spremembe in ena je glede dvojne identitete feminizma. Dimenziji feminizem kot teorija in feminizem kot politika se še bolj ločita, saj reflektirata ostale spremembe znotraj feminizma drugega vala. Prvotno je bil večji pomen pripisan politični dimenziji feminizma z emancipatornimi nameni in ne teoriji (t.i. politična predimenzioniranost). Kasneje se izkaže, da sta si načeli bolj blizu kot je kazalo na prvi pogled. Enakost in različnost sta seveda subjektivna pojma, odvisna od stališča preučevanja in ne enoznačni besedi.

4.2.1 POJEM ENAKOSTI

Ena najpomembnejših dilem, ki so se pojavile znotraj feminizma, ko se je ta pričel oblikovati kot politična teorija, je dilema o enakosti. Pojem enakost ima namreč več nasprotnih pomenov, ki pa se med seboj močno razlikujejo. Zaradi ponotranjene binarne logike razlaganja sveta se sprva pomisli, da je nasprotje enakemu različno ali drugačno, vendar je edino

'logično', da je nasprotje enakemu lahko le neenako. Koncept enakega pa postane še bolj problematičen, ker se sama pomena različnega in drugačnega povezuje z drugimi nasprotnimi pomeni kot je pa enako, npr. s pojmi identično in raznoliko. Phillipps opozarja, da uporaba različnih konceptov ni le stvar semantike, temveč predvsem različnih filozofskih in političnih tradicij (Meehan in Sevenhuijsen 1991: 3).

Pojem enakost ima v politični misli skozi čas različne pomene – lahko predstavlja moralno prepričanje, smernico racionalizmu, najpomembnejši princip, sredstvo za dosego cilja ali že dosežen cilj. Zaradi takega širokega razpona različnih pomenov je neizogibno navzkrižje med interesi in dolžnostmi zagovornikov različnih pomenov enakosti. Posledica tega je razpon filozofskih referenc, ki se jih poslužuje jezik enakosti, razločevalne linije med njimi pa se rahlo zarisujejo (Forbes 1991: 17). Vsebina in namen idej o enakosti so predmet neprestanih revizij, širitev in novih razmejitev.

Izmed vseh konceptov v politični teoriji, ki jih je feministična misel uporabila, je ravno enakost najbolj problematičen. Ima veliko osvobajajočo in emancipatorno moč, pa vendar je omejen in omejujoč. V klasičnem liberalizmu teorije družbene pogodbe sta se utelesila univerzalna zahteva po enakih pravicah in predvidevanje individualnega, racionalnega in samoizpolnjujočega posameznika, ki pa se ne skladata z obstoječimi družbenimi razlikami med moškimi in ženskami (Bussemaker 1991: 51). Kakorkoli, enakost je bila ena od najpomembnejših konceptov feminizma drugega vala in feministične politične strategije.

V sodobni politični misli je pojem enakosti sprejet kot pridobitev teorije družbene pogodbe, kjer je enakost izražena kot nasprotovanje patriarhalni teoriji, ki ima vse relacije moči za homogene in primerja absolutno moč kralja z naravno močjo očeta. Mnogi politični teoretiki poudarjajo, da je pojem enakosti v družbeni pogodbi hipotetični konstrukt; posameznike se obravnava kot *da bi bili* enaki, če je enakost konceptualizirana kot enakost pred zakonom (Meehan in Sevenhuijsen 1991: 4). Diskurz o enakih

pravicah pa izenačuje in zmanjšuje razlikovanja, razen če se ta sprejmejo kot naravna, neznatna ali upravičena. Tak način razmišljanja je vgrajen v liberalni zakonodajni sistem in je prevladujoč koncept pravičnosti. Predpostavka pravice pravi, naj bi bili posamezniki v podobnih situacijah obravnavani na enak način, problem pa postane s tistimi, ki se od teh razlikujejo. Tako razmišljanje se prenese tudi na razmerje spolov in začnese spraševati ali je ženska po naravi različna ali enaka kot moški. Konceptu enakosti je inherenten princip podobnosti, kajti sistem deluje na način, da se tiste, ki so drugačni od drugih, primerja z istim parametrom, za katerega se predvideva, da velja za vse. Zahteva po enakosti torej temelji na predpostavki, da so si ženske in moški bistveno podobni (Parvikko 1991: 37). To je namreč neizogibna posledica kontraktionističnega načina razmišljanja (Meehan in Sevenhuijsen 1991: 4), saj se od tistih časov pojma enakost in različnost pojmujeta kot alternativna koncepta v liberalni politični tradiciji (Parvikko 1991: 37). Različnost je postala nasprotje enakosti, vsak pomen pa je dobil svojo konotacijo – enakost pozitivno in različnost negativno. Ideal enakosti je možno doseči le s sredstvi (enake) zakonodaje, druga možnost pa je enakost virov, kar pomeni, da mora biti posedovanje istih ali enako vrednih socialnih virov kombinirana z ukinjanjem formalnih ovir za omogočanje dejanske enakosti.

Na Finskem se je v 60-ih razvila debata o enakosti, ki je prinesla zakonsko in formalno enakost med spoloma, kar posledično spremeni tudi razumevanje ideologije spolov, da najbolj pomembno poslanstvo ženske ni materinstvo. V Skandinavskih državah se izoblikujeta dve glavni ideologiji spolov, med katerima se glavna ločnica oblikuje pri odnosu do gospodinjstva. Zmerna smer si prizadeva za priznanje, da je treba gospodinjstvu dati večjo vrednost, radikalna pa za ženske zahteva enake možnosti za delo izven doma. Iz tega se razvije debata enako/različno v odnosu do drugega spola. Prvi koncept izhaja iz prepričanja v bistveno razlikovanje med spoloma, medtem ko drugi izhaja iz ideje o bistveni podobnosti med žensko in moškim. Ločnica med radikalnim in zmernim

prepričanjem o vlogah spolov se razvije do te mere, da kakršnokoli priznanje različnost že pomeni nazadnjaštvo. Ta debata se čez dvajset let kontrastno obrne, saj je tradicionalna interpretacija enakosti temeljila na podobnosti spolov, medtem ko radikalna interpretacija enakosti, ki teži k dejanski enakosti, temelji na različnosti med spoloma (Lampinen v Parvikko 1991: 47). Kar je bilo v 60-ih radikalno, je bilo v 80-ih tradicionalno in obratno. Kot posledica te konceptualne zamenjave se spremenijo tudi ideje o napredku in odzivanju. Radikalne vloge spolov iz 60-ih, ki so temeljile na podobnosti med spoloma, so bile tretirane kot napredne, medtem ko je v 80-ih tradicionalni koncept enakosti, ki temelji na podobnosti, tretiran kot nazadnjaški. Torej je nazadnjaštvo v 60-ih pomenilo ideologijo zmernih vlog, ki temeljijo na razlikovanju, v 80-ih pa pomeni tradicionalni koncept enakosti, ki temelji na podobnosti med spoloma.

Parvikko (1991: 39) poudarja, da debata o vlogi spolov ni bila omejena samo na odnose med moškimi in ženskami, temveč je bila razširjena na človeštvo kot celoto in je s tem vključevala tudi razredno enakost. Težnja, ki se skriva za temi zahtevami ni feminizacija moških, temveč misel o nevtralnosti spolov kot idealu, zaradi katerega se razlikovanje vlog po spolih in neenakost začne postavljati kot problem, katerega hitra rešitev bi bila v razširjanju demokracije in povečevanju enakosti. Kot ideal za prihodnost se postavlja družba, v kateri spol ne bo več družbenega pomena. Debata na Finskem je sovpadala z dogajanjem po zahodni Evropi, vendar je zanjo značilno, da je nesporno vključevala moško participacijo. Ozka ženska vprašanja se razširijo na splošno diskusijo o enakosti, ki naj bi prinesla širšo družbeno vizijo in boljšo prihodnost. Posebna značilnost debate je tudi prepričanje, da je izkoriščanje žensk možno izkoreniniti s povezovanjem širših družbenih in političnih reform, tako da ločen ženski boj ni potreben, ločene ženske politične akcije so bile celo nezaželene (Parvikko 1991: 41). Finska debata je res prebudila vprašanja o neenakosti, vendar se dejansko za ženske njihov vsakdan ni olajšal. Ostajajo praktične težave kot je pomanjkanje kapacitet za

varovanje otrok in večna teža 'dvojnega bremena', na državni ravni pa ostaja izključenost iz procesov odločanja. Debata o enakopravnosti je začela postavljati zahteve do političnega in državnega aparata, saj je prevladovalo prepričanje, da se težave lahko reši preko zakonodaje, vendar rezultatov vsaj še desetletje ni bilo.

4.2.2 FORMALNO/MATERIALNO

Pomen enakosti, njene argumente za in proti, se lahko ocenjuje šele po njeni uporabi v vladnih politikah. Po eni strani je vpliv, ki so ga imele feministke na enakost, prinesel marsikatero izboljšanje in je razširil pravice žensk, po drugi strani pa je dosegal tudi negativne učinke. Vključevanje koncepta enakosti v uradne politike se je z drugim valom feminizma povsod odvijalo na podoben način in sicer z razumevanjem enakosti preko dveh medsebojno povezanih konceptov (Bussemaker 1991: 53). Prvi, formalni in legalni koncept, enakost opredeljuje preko doseganja enakih formalnih pravic za moške in ženske, drugi, materialni in socialni koncept, pa preko enakega dostopa do blaginje in enakih možnosti. Enakost formalnih pravic temelji na filozofski predpostavki, da so moški in ženske rojeni enaki. V tem smislu je enakost osnovno stanje, kot posledica pa bi morali biti moški in ženske enaki pred zakonom. Ta koncept ima sicer dolgo tradicijo, vendar pravice, ki jih prinaša, ob začetku feminističnega gibanja vseeno niso bile samoumevne.⁸ Drugi, materialni koncept se je razvil v povezavi s socialno-demokratskimi nagnjenji k enakim možnostim. Te možnosti sicer niso vezane na točno določen spol, temveč predvsem na razredno razlikovanje med bogatimi in revnimi, vendar se je razmerje kljub temu dalo prevesti tudi na žensko vprašanje (Bussemaker 1991: 53).

4.2.3 ENAKOST KOT EKONOMSKA NEODVISNOST

---

⁸ Zahteve po enakosti formalnih pravic, ki so se izoblikovale konec 1960-ih, so vključevale pravice žensk na trgu delovne sile, politiko dohodkov, družinsko zakonodajo, itd.

Pri razmišljanju o enakosti med spoloma in njeni implementaciji se je feministična misel osredotočila predvsem na politiko dohodkov in delovne sile. Ker se participacija na trgu dela in razpolaganje z dohodkom in lastnino šteje kot edini način, da se postane pravi član družbe, se zdi, da je edina rešitev za neenak položaj žensk ravno vstop na trg delovne sile (Bussemaker 1991: 53). Zato so si številne vladne politike evropskih držav po 1975 prizadevale povečati število žensk v delovnih procesih in s tem udejniti tendenco ekonomske neodvisnosti za ženske, ki se je v feminističnih krogih oblikovala v 1970-ih. Ekonomska neodvisnost se poleg trga delovne sile, navezuje tudi na socialno varnost, na mehanizme različnih zavarovanj in drugih splošnih bonifikacij iz naslova delovnega razmerja. Cilj ekonomske neodvisnosti je doseči, da si lahko vsak odrasli posameznik uredi neodvisno življenje, ne glede na spol, zakonsko razmerje ali stanovanjsko stanje oziroma, da ima vsakdo možnost, da poskrbi zase in si zagotovi človekavredno življenje. Formalna rešitev za to situacijo se izoblikuje kot povečanje ženske participacije na trgu dela, če pa ni te možnosti, mora imeti posameznik možnost zahteve za sredstva, potrebna za socialno varnost.

Enakost iz stališča ekonomske neodvisnosti se je oblikovala v dva koncepta (Bussemaker 1991: 52-5). *Formalna enakost* se zavzema za odstranitev vseh oblik neposredne diskriminacije, kot je neenako plačilo za isto delo, formalne omejitve za vstop žensk na trg dela in formalno razlikovaje glede spola pri pridobivanju sredstev za socialno varnost. Na teh področjih se ne sme dopuščati razlikovanja po spolu. Formalna enakost je opredeljena kot enako obravnavanje moških in žensk pri dostopu, plačilu in obravnavanju na področju trga dela ter kot odstranjevanje neenakosti med spoloma pri pravicah iz sistema socialne varnosti. *Materialni koncept enakosti* se prepozna po posvečanju pozornosti enakim možnostim pri dostopu do trga dela in po zmanjševanju posredne diskriminacije, kamor spada tudi stereotip o moškem hranitelju družine. V praksi se žal ti dobri nameni ne uresničijo, saj je težko iznajti strategijo za zmanjševanje posredne diskriminacije, ker se ne da natančno

določiti, kaj ta pojem vključuje, tako da tovrstna diskriminacija ostaja zakoreninjena v vsakodnevnih družbenih navadah. Rešitev neenakosti med spoloma na področju socialne varnosti se je doseglo z zmanjšanjem pravic moških in s povečevanjem partnerstva, kar pa dejansko stimulira ekonomsko odvisnost.⁹ Formalno enakost so z vladnimi politikami in njenimi implementacijami uredili, materialne enakosti pa ne in tako je neposredna diskriminacija še zmerom na delu (Bussemaker 1991: 54). V praksi se politika izvaja v pričakovanju, da bo formalna enakost na področjih dela in socialne varnosti pripeljala do materialne enakosti.

Vendar pa se je s časom pokazalo, da enake pravice za ženske same po sebi ne privedejo do izboljšanja njihovega položaja, saj izenačenje ženskih pravic z moškimi še ni zadosten pogoj za materialno enakost. Večkrat se pripeti, da pravice žensk ohranjajo, potrjujejo ali celo poglobljajo odnose relativne moči med spoloma (Bussemaker 1991: 55).¹⁰ Pri konceptu ekonomske neodvisnosti se je sčasoma pokazal še en problem, saj so vladne politike oblikovane s predpostavko, da ženska živi skupaj z moškim in da v večini imata ali bosta imela otroka/e. Torej emancipatorne vladne politike ne vključujejo ljudi, ki živijo sami, tistih, ki nimajo stalnega partnerstva in samohranilk/-cev, saj odobravajo le družinsko življenje s trajnejšo vezo moškega in ženske.

Stremljenje k enakosti kot vrednoti ostaja ideal v razgovorih o odnosih med spoloma še skozi daljše časovno obdobje. Ideal enakosti ostaja eden glavnih parametrov v diskusijah o medsebojnih odnosih, hkrati pa se skozi

---

⁹ Koncept ekonomske neodvisnosti se je v Danski praksi oblikoval kot vladna politika, ki predpostavlja, da ženska živi skupaj z moškim in da v večini primerov imata ali bosta imela otroke. Socialni transferji zato izhajajo zgolj iz tega naslova.

¹⁰ Eden od primerov povečevanja neenakosti je Danski t.i. '1990 ukrep'. Generacija, ki v letu 1990 dopolni osemnajst let, se mora sama potruditi, da si zagotovi lastna sredstva oz. morajo pokazati pripravljenost za sodelovanje na trgu dela. Dejansko to pravilo spremeni stanje le za pare, saj morajo biti samske osebe že tako na trgu dela. Oba partnerja se morata truditi dobiti delo, če želita prejemati socialne transferje za socialno varnost, drugače se ju obravnava na nivoju samskih oseb. Novost tega ukrepa je v spodbujanju ženske participacije na trgu dela, saj je bilo po stari zakonodaji dovolj le participacija enega od partnerjev. Vendar tudi po novih ukrepih ni potrebno sodelovati na trgu dela ženski, ki ima otroka, starega manj kot dvanajst let, saj se očitno smatra, da je zanj bolj pomembna odgovornost skrb za otroka. Dejansko to predstavlja potrditev ločevanja moškega in ženskega dela in žensko odvisnost, saj je po dvanajstih letih težko najti zadovoljivo delo.

čas spreminja pomen pojma enakost. V 80-ih je koncept enakosti razumljen kot dvojni koncept; nanaša se na formalno enakost, ki se jo lahko doseže z zakonodajo, hkrati pa se nanaša tudi na dejansko enakost,¹¹ ki se sooča z odnosi med posamezniki v različnih pravih življenjskih situacijah (Parvikko 1991: 48). Kljub splošnemu napredku na področju formalne enakosti, je potrebno nakloniti pozornost problematični dejanski enakosti, saj je ta vezana na tradicionalne koncepte. Poraja se namreč vprašanje, do katere mere lahko odnose med različnim posamezniki ocenjujemo z vidika koncepta enakosti. Če priznamo osnovno različnost med vsemi ljudmi, hkrati postavimo problem zakonodaji, saj ustvarimo dilemo ali naj bo njen cilj enako ali različno obravnavanje. Naslednja dilema se pokaže, če pri raziskovanju ostanemo v zadanem okviru enakosti, saj to pomeni enako kot ostati v okviru moške perspektive; ne sprašuje se o načelih in temeljih družbe in njenih političnih, ideoloških in kulturnih strukturah. "Čeprav se je pojem enakosti v 80-ih precej razširil, se še vedno ni znebil svoje očitne spolno-nevtralne narave, za katero se kot parameter skriva moški spol. To se dogaja zaradi neposredne pozornosti, ki se jo namenja področjem dela, medtem ko ostala področja človekovega delovanja ostajajo nedotaknjena" (Parvikko 1991: 48).

Iz debate o enakosti se razvije razločevanje med enakostjo in svobodo. Haavio-Mannila razlaga pojem svobode kot jasen pravni koncept, ki je skoraj sinonim za koncept pravice (Parvikko 1991: 41). Ženske so formalno svobodne in imajo enake zakonske pravice, torej niso podrejene. Enakost pa se pojmuje kot koncept, ki orisuje dejansko situacijo v odnosu med spoloma in se obrača na realne okoliščine. Haavio-Mannila pravi, da je problem praktične narave in ni vprašanje načel (Parvikko 1991: 41). Po zakonu zagotovljena enakost še ni prinesla enakosti v vsakdanjem življenju. Ženske niso imele enakih individualnih možnosti za realizacijo svojih svoboščin kot so jih imeli moški, saj jih ovirajo globoko

---

¹¹ V tekstu Parvikko (1991: 36-51) uporablja angleški pojem 'substantial equality', ki smo ga za potrebe tega dela prevedli v 'dejanska enakost'.

zakoreninjene vrednote in obnašanja, ki se jih opravičuje s sklicevanjem na biološka razlikovanja med žensko in moškim (Haavio-Mannila v Parvikko 1991: 41). Zakonsko določene pravice so torej nepogrešljiv dosežek, vendar pa za dejansko enakost med spoloma niso zadosti. "Enakost ni sinonim za podobnost" pravi Haavio-Mannila, saj postavlja kot cilj vsake družbene akcije splošno dobro, vendar hkrati poudarja, da moški in ženske k temu splošnemu dobremu prispevajo vsak na svoj način, torej je delovanje moških in žensk lahko različno, ne da bi bilo neenako (Parvikko 1991: 41-42).

Skandinavski model enakosti ima za razliko od Amerike bolj poudarjen materialni element, saj družba temelji na tradiciji kolektivne odgovornosti za splošno blaginjo, kar pa je bolj posledica razredne solidarnosti kot pa feminističnega zavedanja. Meehan in Sevenhuijsen (1991: 5) pravita, da se v Skandinaviji kljub prisotnosti državljanstva z materialno dimenzijo, ki je v Ameriki ni, na vseh ravneh kaže potreba po ženskem poudarjanju njihove podobnosti moškim, da bi postale upravičenke dobrin iz različnih javnih politik.

Ločnica med zagovarjanjem, da so ženske enake ali pa različne glede na nasprotni spol, se sčasoma preseli na enakost in različnost znotraj same kategorije spola. Temu botruje dekonstrukcija enotnega ženskega subjekta. Znotraj prej enotnega subjekta feminizma se sedaj priznajo razlike med samimi ženskami, glede na vrsto različnih dejavnikov kot so rasna, razredna, starostna, etnična pripadnost idr. (Švab 1997: 645).

Liberalno demokratični politični sistem, ki je v mlado nastalih državah v 90-ih letih zamenjal socialističnega, naj bi sam po sebi zagotovil politično enakost. Površno kopiranje sistemov se je izkazalo za uvajanje koncepta svobode liberalnega kapitalizma in ne za vpeljevanje novih akterjev ter tem v novonastalo politično okolje (Jalušič 1991: 11).

5 PRAVNO-POLITIČNA REŠITEV FEMINIZMA

Kljub vsem raziskavam, številnim anketam, strokovnemu delu in vsem naporom, dejansko stanje žensk še vedno ni na ravni, ki bi pristajala več kot polovici človeštva. Od samih začetkov feminizma in gibanja za pravice žensk, se je spremenilo le to, da so pravice žensk na določenih področjih razširjene, na nekaterih pa še bolj omejene. Navidezna ekonomska enakopravnost je predstavljena kot enaka pravica do preživljanja 8- in večurnega delavnik na delovnem mestu, medtem ko je gospodinjsko delo še vedno rezervirano pretežno le za te iste 'enakopravne' ženske. Dejansko z ekonomskimi pravicami pridobijo večinoma le večje dolžnosti, na pa tudi ugodnosti. Za te je treba namreč plačati. Na tak ali drugačen način – z odpovedjo nekaterim že pridobljenim pravicam.

5.1 KVOTE

Uvajanje obveznih ženskih kvot v vodilne organe se že izvaja na politični ravni, o njih pa se razmišlja tudi glede finančnih dejavnosti kot so borze in nadzorni organi, razmišljajo pa o uvajanju deleža žensk tudi v ekonomskih dejavnostih. Pri grobem orisu pravic žensk in ugotavljanju rešitev se uvajanje obveznih kvot morda zdi smiselno, vendar že ob malenkost bolj poglobljenem pregledu ugotovimo, da gre s tem za enostavno kršenje človekovih pravic – pravice do enakosti. Obvezne kvote namreč zagotavljajo neenakost med moškimi in ženskimi kandidati/kami za isto delovno mesto.

Uvajanje kvot 'zagotavlja enakost' le na področju delovnih mest, kar se tiče političnih dejavnosti (mesta poslancev, v političnih strankah ...), ne pa tudi izboljšane splošnega položaja žensk v družbi. Zaradi tega se v njihovem vsakdanu ne bo veliko spremenilo. Možno je celo, da bodo vse prisotne na delovnem mestu, ki je zagotovljen s kvoto tretirane kot manjvredne in nesposobne, samo zato, ker je bila zahtevana kvalifikacija predvsem spol

in ne ostale sposobnosti. S takimi dejanji se ženskam bolj kot karkoli drugega dela medvedjo uslugo, ki pa dolgoročno družbi ne bo prinesla sprememb.

Joganova (2004: 13) v intervjuju v Svobodni misli predlaga v premislek; če sedanji nosilci politične moči ne sprejmejo ženskih kvot in so proti načelu 30 ali 40 odstotne zastopanosti žensk v političnih telesih, "potem naj zapišejo v zakon to, kar je dejstvo: moška kvota namreč. Zapišejo naj torej, da je v vsakem političnem telesu najmanj 80 ali 90 odstotkov moških". Tako bi bilo namreč takoj razvidno, da stanje ni v skladu ne z našo ustavo, ne s temeljnimi človekovimi pravicami in ne z odpravljanjem diskriminacije žensk.

5.2 ZAKON je ZAKON

5.2.1 SLOVENIJA V EVROPI ali Evropa v Sloveniji?

Na ravni Sveta Evrope so enake pravice najbolj splošno varovane s *Konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*¹², s katero se uvaja pomemben element univerzalne narave človekovih pravic, saj v 14. členu prepoveduje diskriminacijo. Že leta 1961 je bila sprejeta Evropska socialna listina, ki poskuša bolj na splošno zagotoviti uživanje pravic brez razlikovanja, ki bi temeljilo na rasi, barvi, jeziku, veri, političnem ali drugem prepričanju in tudi spolu, kar so v Dodatku k spremenjeni *Evropski listini*¹³ razširili na možnost sprejemanja posebnih ukrepov za odpravo dejanskih oblik neenakosti oz. se ne preprečuje uvedbe posebnih ukrepov za odpravo dejanskih primerov neenakosti.

---

¹² Ur. l. RS-MP 1-3/1994, v RS št. 2/1994.

¹³ 3.5.1996 je bila za podpise odprta Evropska socialna listina (spremenjena), ki vključuje vse pravice iz prve listine, pravice iz protokolov in nove pravice. (Kozmik in Salecl 1999: 37)

Že leta 1981 je bila v Združenih narodih ratificirana *Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk*¹⁴, ki tudi Slovenijo zavezuje k vključevanju načela enakosti obeh spolov v nacionalne ustanove in ustrezne zakone. Konvencija predvideva tudi sankcioniranje morebitnih kršitev, za to pa je potrebna natančna zakonska opredelitev. Ustrezni ukrepi naj zagotavljajo uveljavljanje v praksi in tako spreminjajo že ustaljene prakse vedenja ter se trudijo za odpravo predsodkov in neprimernih vzorcev vedenja. Namen ukrepov je – poleg rušenja tradicionalnih vlog spolov – pospeševanje dejanske enakosti žensk in moških, zato so ti ukrepi le začasni ter na smejo predstavljati opravičila za neenaka merila pri obravnavi spolov (Kozmik in Salecl 1999: 29).

Evropska Unija poudarja enakost žensk in moških kot enega svojih temeljnih načel v Amsterdamski pogodbi (2. člen), evropsko pravo pa je glede tega področja razdeljeno na tri področja in sicer na področje enakega plačila, enake obravnave in socialne varnosti. Evropski svet se je z razmerji med spoloma ukvarjal na različnih področjih, sprejel pa je tudi *Resolucijo Evropskega sveta o uravnoteženi zastopanosti obeh spolov v procesih odločanja*¹⁵, ki države podpisnice poziva k spodbujanju razmer, ki bodo olajševala pristopanje žensk k procesom odločanja, tako na političnem kot tudi v gospodarskem, družbenem in kulturnem področju. Od pogodbenic pričakujejo tudi dokaze uspešnosti, razvidnih preko rezultatov, ki bodo predstavljeni v poročilih, v katerih bodo načrtane tudi smernice za nadaljnji razvoj. Svoja stališča leto kasneje še dodatno podprejo in izdajo še *Priporočilo Evropskega sveta o uravnoteženi zastopanosti žensk in moških v procesu odločanja*¹⁶. Osredotočijo se na potrebo po povečevanju zastopanosti žensk pri procesih odločanja na različnih področjih družbenega življenja, predvsem na avtoritativnih, ki predstavljajo svetel

---

¹⁴ Konvencija je bila sprejeta z Resolucijo št.34/180 z dne 18.12.1979, veljati pa je začela 3.9.1981. V Sloveniji velja od 17.7.1992 na podlagi Akta o notifikaciji nasledstva, objavljenega v Ur. l. RS – MP 9-55/1992. (Kozmik, Salecl 1999: 29)

¹⁵ Council Resolution of March 1995 on the balanced participation of men and women in decision-making (95/C 168/02) – OJ C 168, 4.7.1995. (Kozmik in Salecl 1999: 33)

¹⁶ Council Recommendation of 2 December 1996 on the balanced participation of women and men in the decision-making process (96/694/EC) – OJ L 319, 10.12.1996. (Kozmik in Salecl 1999: 34)

zglede za nadaljnje instrumentalne ravni delovanja. Zato poziva pogodbenice k uvajanju primernih politik in ukrepov, ki bodo omogočali dostop do odgovornih delovnih mest na najvišjih družbenih področjih, predvsem do najvišjih državnih organov in ustanov. Izkazuje naj se tudi podpora projektom, organizacijam in ustanovam, ki se trudijo o stanju in možnostih obveščati in izobraževati širšo javnost. Evropska komisija pa je konec 2000 sprejela *Program Skupnosti okvirne strategije za enakost spolov za obdobje od 2001 do 2005*, v katerem opredelijo prednostna področja delovanja Evropska Unije kot enakost spolov v ekonomskem življenju, enako sodelovanje in zastopanost, polno uživanje pravic za oba spola, spreminjanje vlog spolov in predvsem odpravljanje stereotipov (Urad za enake možnosti)

Kot rezultat Četrte svetovne konference Združenih narodov o ženskah leta 1995 sta bila sprejeta *Pekinška deklaracija* in *Izhodišča za ukrepanje*. Tudi Slovenija se je s tem obvezala, da bo odpravila ovire za enakost spolov in sprejela ukrepe za krepitev moči žensk in njihovega položaja. Ker je bilo ugotovljeno, da cilji in zaveze pekinških Izhodišč niso bili doseženi, so na posebnem zasedanju Generalne skupščine OZN junija 2000 sprejeli *Nadaljnje aktivnosti in pobude za uresničevanje Pekinške deklaracije in Izhodišč za ukrepanje*.

Našteli smo torej uradne poskuse urejanja enakosti med spoloma. Listine, resolucije in priporočila so posredovana iz različnih nivojev organizacij in institucij, ki predstavljajo in na nek način tudi zagotavljajo družbeno vključevanje slovenske družbe v širši kontekst 'razvitih' držav. Naša država kot podpisnica ali članica zvez in skupnosti se zavezuje k upoštevanju teh priporočil ali celo njihovem neposrednem vključevanju v zakonske ureditve. Seveda pa sprejemanje raznih ukrepov in smernic samo po sebi še ne predstavlja nenadne izboljšave stanja, saj govorimo o procesu, ki se ne more razviti čez noč. Za približevanje zelenemu stanju se je potrebno truditi na vseh nivojih in področjih družbenega življenja. Svetel vzgled pa naj bi predstavljale državne institucije ter uradi, ki bi morali sami po sebi

predstavljati ideale, za katere se zavzemajo – za uveljavitev lika sodobne in enakopravne ženske v družbi (Kozmik in Salecl 1999: 29-39).

5.2.2 URADNO V SLOVENIJI

Največkrat se dogaja, da alarmantnega stanja neenakosti žensk ni na prioriteten listah, najverjetneje pa ga sploh ni omenjenega kot problem, s katerim bi se bilo potrebno posebej ukvarjati. Seveda je politične prioritete v družbi težko natančno in strokovno ugotavljati, razbrati pa je možno splošni duh, ki se preko političnih strank na programskem nivoju oblikuje v politične programe vsake posamezne stranke.

Pri nas prevladuje stališče splošnega zavzemanja za enake možnosti na verbalni ravni, ni pa nikakršnih zakonskih obvez, ki bi sistemsko urejale zagotavljanje enakih možnosti na volilnih listah (Kozmik in Salecl 1999: 29).

V Sloveniji je enakost pred zakonom oz. načelo pravne enakosti zapisano v 14. členu *Ustave RS*¹⁷ kot ena izmed temeljnih človekovih pravic in svoboščin, saj zagotavlja enake človekove pravice in temeljne svoboščine vsakomur, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Naslednji člen Ustave daje možnost predpisovanja načina uresničevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin z zakonom, kadar tako določa ustava, ali če je to nujno zaradi same narave pravice ali svoboščine. *Zakon o delovnih razmerjih*¹⁸ pa prepoveduje neposredno kot tudi posredno diskriminacijo glede na spol pri zaposlovanju, če ni določen spol nujen pogoj za opravljanje dela.

---

¹⁷ Ur. l. RS/I, št. 33/91 in 42/97

¹⁸ Ur. l. RS št. 42/02

Junija leta 2002 je Državni zbor RS sprejel *Zakon o enakih možnostih moških in žensk*¹⁹, katerega namen je uvesti pravno podlago za sprejem ukrepov, ki bodo spodbujali in omogočali dejansko enakost spolov, kar pomeni, da so ženske in moški enako udeleženi na vseh področjih javnega življenja. Zakon daje temelje oblikovanju širše državne politike na področju neenakih možnosti, da se bo lahko pristopilo k reševanju tudi individualnih kršitev načela enakega obravnavanja spolov. Najpoprej zakon pojasnjuje pojme kot so enakost spolov, enako obravnavanje, posredna in posredna diskriminacija. Kot zakonsko rešitev za zmanjšanje neenakosti v politični sferi zakon predlaga uvedbo pozitivnih ukrepov, ki dopuščajo različno obravnavanje žensk in moških z namenom ustvarjanja enakih možnosti za oba spola in spodbujanja enakosti spolov, seveda samo v primerih, ko se ugotovi neuravnotežena zastopanost oz. neenak položaj.

V sklopu Vlade RS za enake možnosti je od leta 2003 deloval institut Zagovornice enakih možnosti žensk in moških, ki je obravnaval primere domnevne diskriminacije zaradi spola na vseh področjih družbenega življenja. Vendar so bili rezultati obravnave mnenje ali priporočilo zagovornice, ki pa niso zavezujoči. Pričakovan odziv naslovnika na obvestilo zagovornice je, kot pravi sama, "odgovor, v katerem zagotavljajo, da bodo ugotovljene nepravilnosti poskušali odpraviti" (Strojan 2005: 2). Edina posledica, ki jo je kršitelj zakona o enakih možnostih žensk in moških od te institucije lahko pričakoval, je javnost poročila o delu, ki je predloženo v sprejem Vladi RS. Zaradi uskladitve z direktivama Evropska Unije glede načela enakega obravnavanja oseb ne glede na rasno ali etnično pripadnost in glede splošnih okvirov enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu je državni zbor leta 2004 sprejel *Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja*. Z začetkom leta 2005 je pričel delovati institut Zagovornice načela enakosti, katerega "namen je v odkrivanju primerov neenakega obravnavanja na posameznem področju družbenega življenja in ozaveščanje javnosti" (Strojan 2005: 2). Kot

---

¹⁹ Ur. l. RS št. 59/02

podobni organi v tujini, tudi ta nima izvršne moči, temveč ozaveščevalno, čeprav nov zakon dovoljuje možnost, da o kršitvah obvesti inšpekcijo.

5.3 OHRANJANJE STANJA

Da bodo sistemske spremembe vsakdanjega političnega življenja sploh možne, je potrebna sprememba stereotipov, ki so trdno zasidrani v družbi, saj za spremembo mnenj samo zakonodaja ni dovolj.

Oblikovanje politične kulture v smislu političnega vedenja, ki je del osebnostne strukture vsakega posameznika, poteka preko političnih socializatorjev²⁰, ki "posredujejo politično znanje, usmeritve in vrednote, uveljavljajo politična stališča in odrejajo norme in oblike političnega vedénja" (Južnič 1989: 115). Politični socializatorji posredujejo politične vsebine selektivno in kot družbene ustanove odsevajo družbeno stvarnost (Južnič 1989:114). Če je prikrita diskriminacija žensk v določenem političnem prostoru družbena stvarnost, se torej preko socializatorjev reproducira še naprej. Vendar ker je "posameznik /.../ s političnimi socializatorji v 'igri', v aktivnem odnosu" (Južnič 1989: 114), obstaja možnost za spremembe. Za pomembne politične socializatorje Južnič (1989: 94-154) šteje družino, vrstnike, verske organizacije, šolo, sredstva javnega obveščanja in tudi delovno okolje. V našem primeru gre posvetiti pozornost državnim ustanovam in institucijam, ki so poleg političnih socializatorjev tudi del ideološkega aparata, saj se na ta način reproducirajo diskriminatorne politične prakse.

K ohranjanju in produciranju stereotipov pripomorejo javna občila, ki nereflektirano in brez pomislekov prenašajo tradicionalno seksistične vzorce in modele, saj vse reklame in zabavni tisk izhajajo iz stereotipnih razmerij in obnašanj. "Poudarja se pasivnost žensk na teh podobah,

---

²⁰ Stane Južnič v svojem delu *Politična kultura* (1989) zavrne uporabo termina 'agent politične socializacije' zaradi dvoumnosti deležnika latinskega glagola in posledične negativne konotacije ter uporablja termin 'politični socializatorji', ki se ga v tem delu poslužujemo tudi mi.

prevladovanje takih podob, kjer je ženska postavljena na ogled kot potencialni objekt poželenja moških in zavisti drugih žensk" (Vogrinc 2003: 61-62). Občila ne prodajajo proizvodov, temveč moderni stil življenja, v katerem pomeni višek ženske emancipacije prepričati moža v nakup novega, pametnega pralnega stroja ali pa avto za ženske, katerega najpomembnejša kvaliteta je kozmetično ogledalce na voznikovi/-cini strani. Osebe ženskega spola na fotografijah v tisku poleg tistega, kar reprezentirajo, predvsem reprezentirajo lastno ženskost (Vogrinc 2003: 63).²¹ "N/a simbolni in imaginarni ravni (se) ženskost še vedno kaže kot neke vrste primankljaj in se vsaj nekateri družbeni atributi reproducirajo kot domene moških" pravi Vogrinc (2003: 63). V prvih desetletjih 20. stoletja se v periodičnem tisku na področju Slovenije (npr. Slovenec in Slovenski narod) direkten nagovor žensk umika v ozadje, nadomesti ga posredno napeljevanje k 'pravim' vzorcem, ki ustvarjajo dve osnovni podobi: ženska kot mati in ženska kot zapeljivka oz. kot mlado, lepo in zapeljivo telo (Jogan 2004: 307). Tako se seksistično producira vloga ženske kot matere in gospodinje, sedaj ne več toliko neposredno kot bolj posredno, torej preko oglaševanja, s čimer častniki nastopijo kot začetni utrjevalci potrošniške kulture in fetišizacije telesa, s tem pa v bistvu pomagajo utrjevati enostransko podobo ženske (Jogan 2004: 308).

Enaka kritika gre tudi izobraževalnemu sistemu s prikritim učnim kurikulumom, kjer je utemeljevanje različnih vlog za dečke in deklice osnova za poučevanje, saj izhaja iz razmerij, ki naj bi bila mladim glavam že poznana (npr. Mama kuha kosilo, očka pa na dvorišču pere avto.) Določenost moško-ženskih vlog se med otroci kaže pri izboru vzornikov za dečke, deklice na koncu osnovnega šolanja pa vzornic nimajo oz. so te skrajno tradicionalno ženske npr. učiteljice, frizerke in medicinske sestre. (Jogan 2004: 13) Institut šole je torej eden od pomembnejših socializatorjev, ki pomaga oblikovati vloge, s katerimi se otroci

---

²¹ Vogrinc je za svoj članek pregledoval razlike glede na spol na fotografijah v periodičnem tisku. Prišel je do ugotovitve, da moški na fotografijah tako sami kot v skupini, predstavljajo človeka ali ljudi nasploh (generično), ali določeno skupino ljudi, npr. znanstvenike ali poslovneže, ne glede na spol (univerzalno). Ženske na fotografiji pa večinoma reprezentirajo svoj spol oz. ženskost in ne univerzalne človeškosti.

identificirajo. Znanje in vedenje pa v šolah posredujejo učitelji in predvsem učiteljice, saj je poučevanje še vedno eden od pretežno ženskih poklicev. Po drugi strani pa so učitelji/-ce s svojo stopnjo izobrazbe, funkcijo, ki jo opravljajo in časom, ki jim je na voljo predispozirane za politično aktivnost (Vianello 1990: 11). Biti učitelj je v preteklosti dostikrat predstavljalo kanal za dostop do politične kariere. Raziskava na Poljskem je namreč pokazala večje udejstvovanje v javnem življenju tistih žensk, ki so bile po poklicu učiteljice (Vianello 1990: 11). V slovenski zgodovini je tak primer Angela Vode, ki je iz učiteljice prerasla v organizatorko gibanja za pravice žensk in politično aktivistko ter glasno kritičarko napak in nepravilnosti tedanjega novo nastalega sistema, čeprav je bila zato sankcionirana.²² Dejavnik, ki govori v prid onemogočanju ženskam vstop v javno sfero, je tudi ta, da je bilo učiteljicam prepovedano poročanje in s tem seveda imeti otroke, rojene v zakonu. Duh časa torej govori, da ženska ne more biti dobra učiteljica in hkrati mati ter žena, ne more sočasno dobro opravljati poklica in biti žena in mati. Ker je izobraževalni sistem ključnega pomena za odpravo predsodkov in stereotipov, je potrebna uvedba izobraževanja za enakost tekom šolanja, predvsem pa je potrebno poskrbeti, da šolski učbeniki in obvezno branje ne bo vsebovalo stereotipov ter da se poskrbi za osveščanje pedagoškega osebja.

Neenakost med spoloma se ohranja tudi s seksistično rabo jezika, s katero se ohranja socialno-kulturne vzorce, v katerih je enemu spolu tradicionalno priznava večja vrednost kot drugemu. Pri odpravljanju seksistične rabe jezika, s čimer se ukvarja tudi Svet Evrope s svojimi programi,²³ gre za odpravljanje najbolj samoumevne in neopazne diskriminacije, ki ženski spol podreja moškemu, saj "posplošeno uporablja moški spol za označevanje ljudi obeh spolov in tako ovira vzpostavitev enakopravnosti,

---

²² Angela Vode je bila na Nagodetovem procesu leta 1947 obsojena na dvajset let prisilnega dela. Šest let je preživela po zaporih v Begunjah, Ljubljani in Brestanici, sledilo pa je družbeno izobčenje. V aktivnem življenjskem obdobju je pisala o politiki, kulturi, sociali, večinoma izhajajoč iz ženskega vprašanja v delih *Žena v sedanjem svetu*, *Žena i fašizam*, *Spol in usoda*, kasneje pa je zase pisala o svojih pogledih na družbeno in politično delovanje pred, med in po drugi svetovni vojni, kar je izšlo konec leta 2004 pod naslovom *Skriti spomini*.

²³ Svet Evrope je leta 1990 pripravil *Priporočilo Odbora Ministrów Članicam Sveta Evrope za odpravo seksizma v jeziku* (Žagar in Milharčič Hladnik 1996: 164-5).

ker zamolčuje obstoj polovice človeštva in formalno enakopravnost med spoloma" (Žagar in Milharčič Hladnik 1996: 165).

Da bi bilo politično življenje v ožjem smislu bolj privlačno za ženske, bi morale ponujati tudi kaj takega, kar je ženskam blizu. Kaj ima politika ponuditi ženskam?

Obstoječi način delovanja političnega sistema temelji na moškem principu delovanja, zato se velik del žensk temu prilagodi in sprejme že obstoječe načine razmišljanja. Da lahko uveljavijo kak svoj pristop, morajo delovati po že utečenih načinih delovanja, ki pa ni blizu ženskemu principu. "N/e trdim, da ženske že v načelu v politiko vnašajo toplino in milino" (Jogan 2004: 14). Da ženska v svetu moških doseže svoje, mora biti še bolj 'papeška od papeža' oz. še bolj moška kot moški. "Nekatere so v resnici napadalnejše in bolj komolčarske kot moški. Le tako lahko uspejo v moškem okolju" (Jogan 2004: 14). Da se te lastnosti vsaj malo omilijo, je potrebno daljše časovno obdobje sprejemanja tudi drugačnega pogleda, ki ga ponujajo ženske s svojo participacijo. Prevladujoče mnenje o politikah je precej negativno; imajo vse, od denarja, dobrih poznanstev in prednosti, nimajo pa spoštovanja. Zakaj bi se torej ženske odločale za vstop v to sfero? Jogan (2004: 14) zagotavlja, da je ugled politike odvisen od ljudi, ki v njej delujejo. Za primer navaja Španijo in njenega predsednika vlade, ki si je z uresničitvijo obljube o odpoklicu vojakov iz Iraka dvignil ugled in ugled politike same. Temu je pripomogla tudi ena od prioritet njegovega političnega delovanja, za katero si je zadal uravnoteženo politiko obeh spolov in boj proti diskriminaciji, presenetil pa je s svojim uresničevanjem te točke, saj je pol ministrskih položajev namenil ženskam in že v prvih mesecih je vlada v parlamentarno proceduro poslala zakon, ki naj bi predstavljal orožje v boju proti (domačemu) nasilju nad ženskami (Žerdin 2004).

Ženske kot približno polovica prebivalstva sveta predstavljajo polovico delovne sile. V svetovnem merilu ustvarjajo ženske dve tretjini BDP, v

veliki meri ravno z neplačanim domačim delom, ki jim je po tradicionalni delitvi dela med spoloma dodeljen. Vendar pa pri svojem doprinosu svetovni ekonomiji nimajo besede in o njej ne morejo soodločati, so zgolj objekti (Jogan 2004: 14). Sodelovanje žensk pri odločanju v politiki bo pripomoglo k spreminjanju mnenja o ženskem delu, da se bo nanj gledalo kot na družbeno pomembno delovanje. Jogan predlaga, da bi ženske lahko imele več besede vsaj pri odločanju o področjih, ki so tradicionalno pripadala njim, torej pri vplivanju na šole, vrtce, splošno organiziranje vsakodnevnega življenja ipd. (Jogan 2004: 14).

5.4 KAJ STORITI

V Sloveniji obstaja Koalicija za uveljavitev uravnotežene zastopanosti moških in žensk v javnem življenju, katere obstoj potrjuje trditev, da je neko skupno delovanje žensk, ki so v različnih strankah, možno. V ustavo poskušajo vnesti spremembo, na osnovi katere bo spremenjen tudi zakon; "njena pobuda je obrodila sadove na evropskih volitvah, dosti dela pa nas še čaka" (Jogan 2004: 14). Tako tudi Jogan (2004: 14) predlaga formalno rešitev diskriminacije žensk z uvedbo obveznih kvot, z zavedanjem, da je potrebna predvsem sprememba politične kulture, ki je usmerjena v odvrčanje žensk od javne, politične sfere.

Miheljak predstavlja rezultate raziskav iz 1993 in 1995, ki prikazujeta vračanje mladih k tradicionalnim vrednotam in k privatni sferi, kar pomeni vračanje k bolj tradicionalnemu pogledu na udejstvovanje žensk v javni, politični sferi, kar Kraševc (1999: 214) pripelje do zaključka, da "v Sloveniji nujno potrebujemo umirjeno, kontinuirano akcijo, ki bo rezultate prinesla šele čez več let, ko bo mlada generacija ponotranjila vrednote, ki bodo spodbujale večjo participacijo žensk v politiki". Radikalne, hitre akcije v politiki imajo namreč negativen odziv, sprožajo splošno nestrinjanje in predvsem glede feminističnih tem tudi spolni upor (McKay v Kraševc 1999: 214). Prav tako pravi Jogan (2004: 2), da tudi v našem okolju nastopi reakcija, dočim ženske dosežejo določeno stopnjo moči in vpliva,

kar je posledica spoznanja nosilcev moči in položajev – praviloma so to moški - da so zamenljivi. Ker dandanes nasprotovanje ženski participaciji v politični areni predstavlja nazadnjaštvo, se ta reakcija praviloma odvija prikrito, v Sloveniji se je navezovala na spremembo sistema, ki je sledil osamosvojitvi (Jogan 2004: 2).

Rutar predlaga razsvetljensko alternativo tezi o potrebnem feminističnem političnem boju za formalne spremembe na vseh področjih družbenega življenja. Zaščititi ni potrebno žensk, temveč pravico do drugačnosti. Posamezno skupino ljudi lahko zaščiti le druga skupina, tako pa se krepí odnos neenakosti in odvisnosti. Ker ni razlik v inteligentnosti moških in žensk, lahko sklepamo, da lahko ženske same artikulirajo svoj družbeni položaj, posledično pa analizirajo tudi položaj moškega (Rutar 1994: 289). Moški in ženska se lahko srečata le, če spoštujeta pravico do drugačnosti; Za odpravljanje neenakosti, neenakopravnosti in neenakovrednosti med spoloma je potrebna rekonstrukcija empiričnih razlik, ki jo omogočata refleksija in avtorefleksija (Rutar 1994: 289).

6 ZAKLJUČEK

Po ukvarjanju z omenjenimi problematikami se pojavi odkritje, da so te posamezne tematike med seboj ne samo povezane, temveč dejansko neločljive. Vsake posamezne teme se lahko lotimo na več različnih načinov, z umestitvijo v zgodovinski pregled, z osredotočenjem na teoretično podlago ali na politični aktivizem, v tem delu pa smo se lotili pregledovanja dilem feminizma z bolj splošnim pregledom večih različnih tematik, kar pa nam prinese nov uvid v temo raziskovanja. Ugotovimo namreč, da so te tematike, na videz tako različne ali celo nasprotujoče, dejansko neločljivo povezane, saj tvorijo celotno problematiko feministične teorije. Izbrane in obravnavane teme znotraj polja feminizma se med seboj povezujejo, dopolnjujejo, druga drugo omogočajo in potrjujejo. Preko teh nekaj izbranih vsebin nam je omogočen vpogled v kompleksno globino feministične teorije. Obravnavani pojmi se med seboj dopolnjujejo v vsebini, zgodovinski umeščenosti in okoliščinah, ki botrujejo njihovem razvoju in uveljavitvi.

Po obravnavanju naše hipoteze o nezadostnosti formalne enakosti skozi različne poglede in preko različnih pojmov, ki se uporabljajo v feministični teoriji, ugotovimo, da se postavljena hipoteza, da **formalno-pravna enakost za dejansko enakost in enakovrednost na področju politike ne zadostuje**.

Sicer so do te ugotovitve prišli tudi feministi, ko so se lotili pospešenega delovanja v 60-ih letih prejšnjega stoletja, kar je povzročilo drugi val feminizma, vendar želimo na tem mestu poudariti dejstvo, da se stanje do današnjih dni ni bistveno spremenilo.

Zdi se mi, da bi se s sprejetjem obveznega uvajanja kvot kot mehanizma paritetne demokracije vrnili v miselnost 19. stoletja, kajti takrat je prevladovala politična kultura s prepričanjem, da so ženske že po 'naravi' šibke in jih je zato potrebno zaščititi. To dejanje bi torej potrdilo mizogino

razmišljanje preteklih stoletij. Paradoksalno bi tako ukrep, s katerim bi želeli preprečiti neenakost med spoloma na javnem področju ravno to neenakost potrjeval in jo krepil.

Vpogled na odnos družbe do spoštovanja enakosti žensk v političnem življenju predstavljajo politične prioritete. Če je na lestvici prioritete enakopravnost žensk in trud za njihovo uveljavljanje na visokem mestu, lahko rečemo, da je družba sprejela ženske kot enakovredne akterke političnega delovanja. Že Charles Fourier je konec 18. stoletja zagovarjal napredno misel, da je status žensk v družbi pomemben pokazatelj njenega napredka, saj je emancipacija žensk eden temeljnih razlogov splošnega socialnega razvoja. Po njegovem mnenju se lahko novo družbeno obdobje določi sorazmerno z napredkom žensk, ker "se tu, v razmerju ženske do moškega, šibkega do močnega, najbolj očitno prikazuje zmaga človeške narave nad brutalnostjo. Stopnja ženske emancipacije je naravno merilo obče emancipacije" (Okin 1992: 8).

Kaj nam torej preostane? Pri proučevanju tematike se znova in znova pojavljajo nova vprašanja, nato novi odgovori in alternative, ki pa znova odpirajo druge dileme. Iz stališča proučevalca se zdi, kot da se vrtimo v krogu, le imena pojmov se s časom spreminjajo. Ena in edina prava rešitev pa se vedno samo za las izmuzne.

7 VIRI

- Antić, G. Milica (1993) *Ženske in politika*. V Bahovec, D. Eva (ur.) *Od ženskih študij k feministični teoriji*, 125-38. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.
- Antić, G. Milica (1996) *Od sufražetk do ministric*. V Bogovič, Lenca in Skušek, Zoja (ur.) *Spol: Ž*, 104-29. Ljubljana: ISH.
- Antić, G. Milica (1998) *Ženske v parlamentu*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Antić, G. Milica in Jeram, Jasna (1999) *Uvod*. V Antić, G. Milica in Jeram, Jasna (ur.) *Ženske, politika, demokracija: za večjo prisotnost žensk v politiki*. Ljubljana: Urad za žensko politiko.
- Atkinson, Ti-Grace (1986) *Vojna napoved*. V Dobnikar, Mojca (ur.) *O ženski in ženskem gibanju*, 6-11. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS.
- Bock, Gisela (2004) *Ženske v evropski zgodovini: od srednjega veka do danes*. Ljubljana: Založba I*cf.
- Bryson, Valerie (1992/2003) *Feminist Political Theory: An Introduction*. Second Edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Butler, Judith (2001) *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*. Ljubljana: ŠKUC.
- Dolar, Mladen (1994) *Oblast ne obstaja*. *Problemi - Eseji* 2-3, 167-180.
- Duverger, Maurice (1997) *Dva obraza boga Janusa*. V Bibič, Adolf (ur.) *Kaj je politika?: kompendij sodobnih teorij politike*, 74-8. Ljubljana: ZPS.
- Evans, Judith (1995) *Feminist Theory Today*. London etc.: Sage.

- Forbes, Ian (1991) Equal Opportunity: Radical, Liberal and Conservative Critiques. V Meehan, Elizabeth in Sevenhuijsen, Selma (ur.) *Equality Politics and Gender*, 17-35. London etc.: Sage.
- Foucault, Michel (2000) *Zgodovina seksualnosti. 1, Volja do Znanja*. Ljubljana: ŠKUC.
- Freund, Julien (1997) Tri predpostavke političnega. V Bibič, Adolf (ur.) *Kaj je politika?: kompendij sodobnih teorij politike*, 100-5. Ljubljana: ZPS.
- Gamble, Sarah ur. (1998/2004) A – Z of Key Themes and Major Figures. V Gamble, Sarah (ur.) *The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism*, 185-342. London, New York: Routledge.
- Jalušič, Vlasta in Antić, G. Milica (1991) *Ženske, politike, možnosti: perspektive politike enakih možnosti v srednji in vzhodni Evropi*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Jogan, Maca (2004) Opravičevanje podrejenega položaja žensk do začetka druge svetovne vojne na Slovenskem. V Žižek, Aleksander (ur.) *Ženske skozi zgodovino*, 301-10. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Jogan, Maca (2004) Ženske v politiko? Nujno!: intervju. *Svobodna misel*, 10.09.: 2,13.
- Južnič, Stane (1989) *Politična kultura. 2.*, prenovljena in dopolnjena izd. Maribor: Obzorja.
- Kozmik, Vera in Salecl, Renata ur. (1999) *Zakoni o enakih možnostih*. Ljubljana: Urad za žensko politiko.
- Kraševc, Alenka (1999) Vpliv okolij na prisotnost žensk v politiki. V Antić, G. Milica in Jeram, Jasna (ur.) *Ženske, politika, demokracija*:

za večjo prisotnost žensk v politiki, 207-30. Ljubljana: Urad za žensko politiko.

- Magezis, Joy (1996) *Women's Studies*. London etc.: Hodder Headline.
- Meehan, Elizabeth in Sevenhuijsen, Selma (1991) Problems in Principles and Politics. V Meehan, Elizabeth in Sevenhuijsen, Selma (ur.) *Equality Politics and Gender*, 1-16. London etc.: Sage.
- Millett, Kate (1970/1999) *Sexual Politics*. London: Virago.
- Moi, Toril (1999) *Politika spola/ teksta*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Okin, Susan Moller (1979/1992) *Women in Western Political Thought*. Seventh printing, with a new afterword. Princeton etc.: Princeton University Press.
- Parvikko, Tuija (1991) Conceptions of Gender Equality: Similarity and Difference. V Meehan, Elizabeth in Sevenhuijsen, Selma (ur.) *Equality Politics and Gender*, 36-51. London etc.: Sage.
- Rich, Adrienne (2003) *O lažeh, skrivnostih in molku*. Ljubljana: ŠKUC.
- Rutar, Dušan (1994) The women's movement in the United States and Britain from the 1790s to the 1920s. ČKZ 164/165 (XXII), 287-289.
- Simoniti, Iztok (2000) Kritika moške pameti. *Sodobnost* 1(48), 5-14.
- Squires, Judith (1999) *Gender in Political Theory*. Cambridge etc.: Polity Press.
- Sruk, Vlado (1995) *Leksikon politike*. Maribor: Obzorja.

- Steans, Jill (1998) *Gender and International Relations: An Introduction*. Cambridge. Oxford: Polity Press.
- Strojan, Tatjana (2005) Zakaj bi moškimi plačevali več za maraton: intervju. *Delo*, 24.01.: 2.
- Sušnik, Mojca (2001) *Političnost feminizma in feministično gibanje v Sloveniji*: diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Švab, Alenka (1997) Enake ali različne? *Teorija in praksa* 4(34), 644-53.
- Varginella, Marta (2004) Zgodovina žensk ali ženska zgodovina. V Žižek, Aleksander (ur.) *Ženske skozi zgodovino*, 7-12. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Vianello, Mino ur. (1990) *Gender Inequality*. London etc., Sage.
- Vogrinc, Jože (2003) Ali je ženska na fotografiji človek? *Delta* 1/2(9) 61-78.
- Wittig, Monique (2000) *Eseji*. Ljubljana: ŠKUC.
- Wollstonecraft, Mary (1993) *Zagovor pravic ženske*. Ljubljana, Krt.
- Žagar, Ž. Igor in Milharčič Hladnik, Mirjam (1996) Nekaj izhodiščnih prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika. V Bogovič, Lenca in Skušek, Zoja (ur.) *Spol: Ž*, 163-78. Ljubljana: ISH.
- Žerdin, Ali H. (2004) Vatikan o ženskah. *Mladina*, 9.10., http://www.mladina.si/tehdnik/200432/clanek/slo-tema--ali_h_zerdin/index.print.html-12 (19.09.2004).